

Anna Haładyj*, Jacek Trzewik**

* Katedra Prawa Zarządzania Środowiskiem

Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL

** Katedra Prawa Cywilnego

Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL

Lokalizacja pni pszczelich na tle regulacji prawa administracyjnego i prawa cywilnego

Wstęp

Współczesne zagrożenia związane z utratą różnorodności biologicznej odnoszą się nie tylko wprost do utraty gatunków chronionych, ale także do osłabienia funkcji pełnionych przez ekosystemy, w tym roli, jaką w ich funkcjonowaniu odgrywają określone gatunki – m.in. reduktorzy i zapylacze. Do tych ostatnich należy m.in. pszczoła miodna (*Apis mellifera*), a usługi świadczone przez pszczoły na rzecz ekosystemów mieszczą się w koncepcji tzw. usług ekosystemowych i wyceniane są na setki tysięcy dolarów rocznie¹; rola, jaką pełnią w ekosystemach pszczoły, jest więc choćby z tej perspektywy nie do przecenienia. Na utratę potencjału pszczół składają się, poza czynnikami chorobotwórczymi, także nadmierne i niewłaściwe stosowanie środków ochrony roślin, fragmentacja siedlisk, zjawisko monokultur, a także problem takiej lokalizacji pasiek, by pszczoły nie stanowiły zagrożenia dla życia i zdrowia ludzi z uwagi na uczulenie na jad pszczeli.

Równolegle dostrzec należy wzrost zainteresowania pszczelarstwem profesjonalnym i amatorskim, obejmujący zarówno tradycyjne pasieki, jak i tzw. pszczelarstwo miejskie², które stało się modnym trendem społecznym, choć borykającym się ze znacznymi utrudnieniami z racji utrudnień związanych z lokalizacją uli w miastach. Jednakże problematyka lokalizacji uli

¹ Przykładowo szacuje się, że wartość gospodarcza zapylania przez owady w UE wynosi 15 mld euro rocznie – por. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Nasze ubezpieczenie na życie i nasz kapitał naturalny – unijna strategia ochrony różnorodności biologicznej na okres do 2020 r.” (COM(2011) 244 końcowy z 3 maja 2011).

² Zob. [online] <<http://pszczelarium.pl/>>, <<https://www.facebook.com/miejskiepszczoly>>.

pszczelich na terenach miejskich (rozumianych jako grunty wyłączone z produkcji rolniczej), mimo swego znaczenia praktycznego, zaangażowania społeczeństwa i mediów, nie stanowiło dotąd przedmiotu zainteresowania nauki prawa. Uznając za celowe przybliżenie regulacji prawnej odnoszącej się do tego zagadnienia, formułujemy pytanie o zasady dopuszczalności lokalizacji pni pszczelich na terenach miejskich i stawiamy na tle powyższego zagadnienia tezę o dopuszczalności takiej lokalizacji – z uwzględnieniem kryteriów związanych jednak nie tylko wprost z wymogami art. 4 ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach³, jako stanowiącej podstawę do przyjęcia regulaminu utrzymania czystości i porządku w gminie, ale także kryteria pochodzące z prawa cywilnego. Nie ulega bowiem wątpliwości, że hodowla pszczół, poza wyżej wskazanymi wymiernymi korzyściami ekosystemowymi, wiązać się może z ryzykiem dla zdrowia i życia ludzi, zwłaszcza osób uczulonych na jad pszczei i jako źródło takiego zagrożenia być uznana za immisję w rozumieniu przepisów prawa sąsiedzkiego. Wsparcie analiz z obszaru prawa publicznego argumentami natury cywilnoprawnej pozwala w naszej ocenie pełniej przedstawić kryteria dopuszczalności lokalizacji uli, bazując, poza regulacją czysto administracyjnoprawną, także na efektach ustaleń związanych z weryfikacją przeciętnej miary wynikającej ze społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa własności.

Realizacji wyżej wskazanych celów służy budowa opracowania, odpowiadająca kluczowym zagadnieniom zasygnalizowanym w powyższych akapitach, uzupełniona refleksją odnoszącą się do instrumentów administracyjnoprawnych, a także roszczeń cywilnoprawnych przysługujących jednostkom chcącym zapobiec lokalizacji uli w pobliżu swoich nieruchomości gruntowych.

Ustalenia te poprzedzić jednak wypada uzasadnieniem etycznym i aksjologicznym, w świetle którego pszczelarstwo, w tym także pszczelarstwo miejskie, zasługuje na ochronę i wsparcie, formułowanym z perspektywy unijnego miękkiego prawa ochrony środowiska. Podkreślić należy, że choć przepisy miękkiego prawa UE nie stanowią *per se* źródła zobowiązań dla samej Unii ani jej państw członkowskich, to jednak wyznaczają istotne kierunki rozwoju i zagadnienia wymagające przyszłej regulacji prawnej, a także służyć mogą w procesie interpretacji norm prawa wtórnego oraz norm prawa krajowego w danym zakresie⁴.

³ Ustawa z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach (tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r., poz. 250 z późn. zm.) – dalej jako u.u.cz.p.g.

⁴ Więcej nt. tego pojęcia zob. A. Haładyj, hasło „wspólnotowe prawo ochrony środowiska”, [w:] M. Domagała, A. Haładyj, S. Wrzosek (red.), *Encyklopedia prawa administracyjnego*, C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 275 oraz J. Supernat, *Miejsce i znaczenie soft law w prawie publicznym Unii Europejskiej*, [w:] J. Boć, A. Chajbowicz (red.), *Nowe problemy badawcze w teorii prawa administracyjnego*, Kolonia Limited, Wrocław 2009 oraz A. Erechemla, *Przykłady wykorzystania prawa miękkiego UE w ochronie środowiska*, „Prawo i Środowisko” 2008, nr 3, s. 48.

Analizę tę rozpocząć wypada od naturalnego powiązania stanu i jakości ekosystemów z rolą, jaką pełnią w nich zapylacze. Dlatego przyjmując Strategię ochrony i poprawy stanu różnorodności biologicznej w Europie, Komisja Europejska określiła sześć celów obejmujących główne czynniki utraty różnorodności biologicznej i wskazała działania umożliwiające zmniejszanie najsilniejszych presji na przyrodę⁵. Zalicza do nich działania polegające na utrzymaniu i wzmocnieniu ekosystemów i ich funkcji m.in. poprzez wprowadzenie zielonej infrastruktury do planowania przestrzennego (cel 2), a także zwiększenie wkładu w przeciwdziałanie utracie różnorodności biologicznej (cel 6). Komisja podkreśla rolę pszczół w zachowaniu różnorodności i utrzymaniu/ odtworzeniu funkcji ekosystemów wskazując, że „utrata różnorodności biologicznej sama w sobie jest kosztowna dla całego społeczeństwa, a szczególnie dla podmiotów gospodarczych w sektorach, które są bezpośrednio zależne od funkcji ekosystemu. Postępujący spadek liczby pszczół i innych owadów zapylających może mieć poważne konsekwencje dla europejskich rolników i sektora rolnego”. Treść tego dokumentu należy interpretować łącznie z podstawowymi założeniami komunikatu Komisji z dnia 6 grudnia 2010 r. w sprawie zdrowia pszczół miodnych⁶ oraz Rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 15 listopada 2011 r. w sprawie zdrowia pszczół miodnych i wyzwań dla sektora pszczelarskiego⁷, w której podkreśla się przede wszystkim ekologiczną, gospodarczą, jak też społeczną rolę pszczelarstwa (w tym także amatorskiego) „mając na uwadze, że przez zapylenie roje pszczele dostarczają dobra publiczne o istotnym znaczeniu środowiskowym, gospodarczym i społecznym, w ten sposób zapewniając bezpieczeństwo żywnościowe i utrzymując różnorodność biologiczną”⁸.

Zwłaszcza to ostatnie zagadnienie zasługuje na uwagę: uznanie procesu zapyłania za dobro publiczne znakomicie rozszerza spektrum argumentów przemawiających za umożliwieniem hodowli pszczół w miastach, choćby ze względu na fakt, że według *opinio communis* wyodrębnienie kategorii dóbr publicznych powiązane jest immanentnie z możliwością korzystania z nich przez ogół⁹.

⁵ COM(2011) 244 końcowy z 3 maja 2011.

⁶ COM(2010)0714.

⁷ 2011/2108(INI), 2013/C 153 E/06.

⁸ Ibidem.

⁹ L. Bielecki, *Koncepcja dóbr publicznych w prawie polskim. Studium administracyjnoprawne*, Kielce 2013, *passim*. O uznaniu wybranych zasobów środowiska za dobra publiczne pisaliśmy w opracowaniu „Strategiczne zasoby naturalne” jako dobra publiczne, [w:] B. Rakoczy, M. Szalewska, K. Karpus (red.), *Prawne aspekty gospodarowania zasobami środowiska*, Toruń 2014, s. 43 i nast.

Lokalizacja pni pszczelich w regulaminie utrzymania czystości i porządku w gminie

Zgodnie z powszechnym poglądem, lokalizacja pni pszczelich (uli) na terenach miejskich dopuszczalna jest na zasadach określonych w regulaminie czystości i porządku w gminie, stanowiącym akt prawa miejscowego, przyjmowanym przez radę gminy w trybie i zasadach określonych w art. 4 u.u.cz.p.g. Analizując tytułowe zagadnienie, wyjść należy od ustalenia zakresu przedmiotowego u.u.cz.p.g., determinującego sposób interpretowania regulaminu utrzymania czystości i porządku w gminie (dalej jako regulamin). Zgodnie z art. 1 u.u.cz.p.g., ustawa określa:

- 1) zadania gminy oraz obowiązki właścicieli nieruchomości dotyczące utrzymania czystości i porządku;
- 2) warunki wykonywania działalności w zakresie odbierania odpadów komunalnych od właścicieli nieruchomości i zagospodarowania tych odpadów;
- 3) warunki udzielania zezwoleń podmiotom świadczącym usługi w zakresie uregulowanym w ustawie.

W myśl przepisu art. 3 ust. 1 utrzymanie czystości i porządku w gminach należy do obowiązkowych zadań własnych gminy. Analiza działań podejmowanych przez gminę w celu realizacji tegoż zadania własnego, opisana (jako katalog otwarty) w art. 3 ust. 2 u.u.cz.p.g. wskazuje, że zadanie to przedmiotowo odnosi się do literalnie ujmowanych zagadnień czystości i porządku, w tym także działań informacyjnych i edukacyjnych.

Zgodnie z postanowieniami art. 4 ust. 1 u.u.cz.p.g., regulamin uchwała rada gminy, po zasięgnięciu opinii państwowego powiatowego inspektora sanitarnego, a w jego treści określa się szczegółowe zasady utrzymania czystości i porządku na terenie gminy dotyczące:

- 1) wymagań w zakresie utrzymania czystości i porządku na terenie nieruchomości obejmujących:

- a) prowadzenie selektywnego zbierania i odbierania lub przyjmowania przez punkty selektywnego zbierania odpadów komunalnych lub zapewnienie przyjmowania w inny sposób co najmniej takich odpadów komunalnych jak: przeterminowane leki i chemikalia, zużyte baterie i akumulatory, zużyty sprzęt elektryczny i elektroniczny, meble i inne odpady wielkogabarytowe, zużyte opony, odpady zielone oraz odpady budowlane i rozbiórkowe stanowiące odpady komunalne, a także odpadów komunalnych określonych w przepisach wydanych na podstawie art. 4a,

- b) uprzątnięcie błota, śniegu, lodu i innych zanieczyszczeń z części nieruchomości służących do użytku publicznego,

- c) mycie i naprawy pojazdów samochodowych poza myjniami i warsztatami naprawczymi;

2) rodzaju i minimalnej pojemności pojemników przeznaczonych do zbierania odpadów komunalnych na terenie nieruchomości oraz na drogach publicznych, warunków rozmieszczania tych pojemników i ich utrzymania w odpowiednim stanie sanitarnym, porządkowym i technicznym, przy uwzględnieniu:

a) średniej ilości odpadów komunalnych wytwarzanych w gospodarstwach domowych bądź w innych źródłach,

b) liczby osób korzystających z tych pojemników;

3) częstotliwości i sposobu pozbywania się odpadów komunalnych i nieczystości ciekłych z terenu nieruchomości oraz z terenów przeznaczonych do użytku publicznego;

4) innych wymagań wynikających z wojewódzkiego planu gospodarki odpadami;

5) obowiązków osób utrzymujących zwierzęta domowe, mających na celu ochronę przed zagrożeniem lub uciążliwością dla ludzi oraz przed zanieczyszczeniem terenów przeznaczonych do wspólnego użytku;

6) wymagań utrzymywania zwierząt gospodarskich na terenach wyłączonych z produkcji rolniczej, w tym także zakazu ich utrzymywania na określonych obszarach lub w poszczególnych nieruchomościach;

7) wyznaczania obszarów podlegających obowiązkowej deratyzacji i terminów jej przeprowadzania.

Poza sporem pozostaje, że regulamin jako akt prawa miejscowego, przyjmowany na podstawie delegacji ustawowej, winien zawierać wszystkie enumeratywnie określone w nim elementy¹⁰, zaś analiza sformułowania użytego przez prawodawcę w art. 4 ust. 1 pkt 7 u.u.cz.p.g. nakazuje przeprowadzić analizę pojęcia „zwierzęta gospodarskie” w celu oceny, czy pojęcie to odnosi się także do zasad lub zakazów lokalizacji uli na terenach wyłączonych z produkcji rolniczej.

Uwzględniając podstawowe założenie spójności przepisów tworzących system prawa, pojęciu temu w pierwszej kolejności nadać trzeba znaczenie zgodne z istniejącą w porządku prawnym definicją normatywną. Definicję taką odnajdujemy w treści ustawy dnia 29 czerwca 2007 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich¹¹. Zgodnie z art. 2 pkt 1 lit. h ww. ustawy, w skład określenia „zwierzęta gospodarskie” wchodzi także pszczoła miodna (*Apis mellifera*). Jednocześnie jednak podkreślić należy, że cytowana ustawa reguluje sprawy z zakresu hodowli oraz zachowania zasobów genetycznych, oceny wartości użytkowej i hodowlanej, prowadzenia ksiąg hodowlanych i rejestrów, a także nadzoru nad hodowlą i rozrodem zwierząt gospodarskich (art. 1). Oznacza to, że traktowanie określonych gatunków zwierząt

¹⁰ Wyrok WSA w Łodzi z dnia 24 listopada 2015 r., sygn. akt II SA/Łd 692/15, Lex nr 1945251.

¹¹ Dz.U. z 2007 r., nr 133, poz. 921.

jako gospodarskich wiąże się z zootechniką, tj. nauką o racjonalnym chowie i hodowli zwierząt oraz ich użytkowaniu. W przedmiotowym obszarze obejmuje to m.in. konieczność prowadzenia ksiąg linii hodowlanych pszczoł (art. 13 ust. 1 pkt 4), dodatkowe wymagania, jakie powinny spełniać związki hodowców pszczoł (art. 22 ust. 6) czy też zasady rozrodu pszczoł (art. 33) oraz związane z tym przepisy karne (art. 47). Regulowana w komentowanej ustawie perspektywa chowu i rozrodu zwierząt gospodarskich, jako ściśle zootechniczna, nie określa zasad hodowli pszczoł w kontekście dopuszczalnej lokalizacji uli. Pojawia się więc pytanie, czy z perspektywy u.u.cz.p.g. traktować pszczołę miodną jako zwierzę gospodarskie, którego hodowla na terenach wyłączonych z produkcji rolniczej winna być określana w przedmiotowych regulaminach.

Odpowiedź na to pytanie wymaga analizy celu, dla którego w regulaminie mają zostać określone wymagania utrzymywania zwierząt gospodarskich na terenach wyłączonych z produkcji rolniczej, w tym także zakaz ich utrzymywania na określonych obszarach lub w poszczególnych nieruchomościach. Nie tracąc z pola widzenia głównego celu u.u.cz.p.g., uznać należy, że chów i hodowla określonych gatunków zwierząt gospodarskich może mieć wpływ na „czystość i porządek” na terenach wyłączonych z produkcji rolniczej (miejskich). Dotyczy to gatunków, których chów i hodowla zalicza się do uciążliwych ze względu na ilość powstających w związku z tą działalnością odchodów (pomiotu, gnojówki i gnojowicy), uciążliwościami odorowymi czy też znacznym arealem potrzebnym do prowadzenia chowu lub hodowli w sposób humanitarny lub zgodny z przepisami sanitarno-weterynaryjnymi. Żadna z tych uciążliwości dla życia i zdrowia ludzi, jak też środowiska nie powstaje jednak w związku hodowlą pszczoł. Ich bytowanie nie wiąże się bowiem ani z odchodami i odorami, ani nie wymaga znaczącego arealu, a na dodatek przyczynia się do osiągnięcia pozytywnych efektów ekosystemowych i korzyści społecznych, o których mowa była w części wstępnej niniejszego opracowania. Biorąc pod uwagę oba powyższe argumenty, tj. cele regulacji zawarte w ustawie o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich oraz cele regulacji u.u.cz.p.g., uznać należy, że *ratio legis* prawodawcy zaliczającego pszczołę miodną do zwierząt gospodarskich odnosiło się raczej do kwestii zootechnicznych, a tym samym, że ta definicja nie ma charakteru uniwersalnego na gruncie obowiązującego systemu prawa. W związku z tym istnieje możliwość wyłączenia pszczoły miodnej z zakresu przedmiotowego pojęcia „zwierzęta gospodarskie” – na potrzeby interpretacji u.u.cz.p.g. Wprawdzie, zgodnie z orzecznictwem NSA, „w ramach delegacji ustawowej zawartej w art. 4 ustawy z 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach brak jest upoważnienia rady gminy do formułowania w regulaminie jakichkolwiek definicji określonych pojęć. Dotyczy to nie tylko pojęć użytych w regulaminie na jego potrzeby, ale również pojęć już wcześniej zawartych w ustawie

upoważniającej, jak również innych ustawach. Rada gminy nie została bowiem uprawniona do definiowania pojęć, którymi posługuje się ustawodawca. *A minori ad maius* niedopuszczalne jest również dokonywanie zmian w definicjach ustawowych i regulowanie niektórych kwestii w sposób odmienny, niż uczynił to ustawodawca¹², lecz stanowisko to nie ma zastosowania w sytuacji, gdy naszym celem jest nie nowe zdefiniowanie pojęcia zwierząt gospodarskich, lecz określenie przedmiotu regulacji objętego delegacją art. 4 ust. 1 pkt 7 u.u.cz.p.g. z uwzględnieniem wyników wykładni systemowej i funkcjonalnej analizowanych przepisów.

Nie oznacza to, rzecz jasna, możliwości wyłączenia wprost stosowania tych przepisów do pszczoły miodnej, ponieważ regulamin musi posiadać walor „kompletności”¹³, a jedynie możliwość pozytywnego ukształtowania jego treści, która pozwoliłaby na lokalizację uli na obszarach miejskich.

Dodać należy, że w orzecznictwie sporny jest także zakres przedmiotowy zakazu utrzymywania zwierząt gospodarskich. Interpretacja przepisu odnoszącego się do obowiązku określenia w regulaminie „wymagań utrzymywania zwierząt gospodarskich na terenach wyłączonych z produkcji rolniczej, w tym także zakazu ich utrzymywania na określonych obszarach lub w poszczególnych nieruchomościach” może doprowadzić od takiego wyniku wykładni, w którym wymagania dotyczące trzymania zwierząt gospodarskich, obejmujące także zakaz ich utrzymywania, mogą zostać ustalone wyłącznie wobec terenów wyłączonych z produkcji rolniczej. Inny możliwy wynik wykładni pozwala wskazać wymagania dotyczące zakazu utrzymania zwierząt gospodarskich na terenach wyłączonych z produkcji rolniczej oraz zakaz ich utrzymywania na określonych obszarach lub nieruchomościach (innych niż wyłączone z produkcji rolniczej). Osobiście skłaniamy się ku pierwszemu efektowi wykładni, uwzględniającemu specyfikę obszarów przeznaczonych na potrzeby produkcji rolniczej, uznając, że ewentualne wyłączenia o charakterze generalnym winny wynikać z miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dotyczącego zakazu lokowania przedsięwzięć mogących (zawsze lub potencjalnie) znacząco oddziaływać na środowisko, nie jest bowiem celem regulaminu wprowadzanie takich rozwiązań, które doprowadzałyby ostatecznie do zakazu prowadzenia działalności rolniczej z perspektywy jej oddziaływania na środowisko¹⁴. Zagadnienie to, tu jedynie zasygnalizowane,

¹² Wyrok NSA z dnia 14 grudnia 2011 r., sygn. akt II OSK 2058/11, Lex nr 1152130.

¹³ Wyrok WSA w Gliwicach z dnia 6 października 2014 r., sygn. akt II SA/GI/418/14, Lex nr 1647381.

¹⁴ Za takim poglądem zdaje się przemawiać także wyrok WSA w Gdańsku z dnia 18 kwietnia 2012 r., sygn. akt II SA/Gd 812/11, Lex nr 1140232, zgodnie z którym: „Rada gminy jest uprawniona do ustalenia zakazu utrzymywania zwierząt gospodarskich jedynie na terenach wyłączonych z produkcji rolniczej”. *A contrario* zob. wyrok WSA w Lublinie z dnia 2 października 2008 r., sygn. akt II SA/Lu 242/08, Lex nr 463507, zgodnie z którym „Rada gminy ma uprawnienia do określenia obszarów, na których utrzymywanie zwierząt gospodarskich jest zabronione, i to

stanowi jednak wątek poboczny wobec prowadzonych rozważań i jako takie nie będzie podlegało dalszym analizom.

Podsumowując przeprowadzone dotąd rozważania, uznać należy, że cele, dla których ustanowiono zakazy lub ograniczenia związane z chowem lub hodowlą zwierząt gospodarskich, nie odnoszą się do pszczoły miodnej. Tym samym rada gminy dysponuje pewnym zakresem uznania co do ujęcia w regulaminie problematyki lokalizacji pni pszczelich na terenach wyłączonych z produkcji rolniczej na odmiennych zasadach, niż ma to miejsce w odniesieniu do pozostałych gatunków zwierząt gospodarskich. Takowe regulaminy są już uchwalane¹⁵ i organy nadzoru nie dokonują wobec nich stwierdzenia nieważności. Wątpliwości jednak budzić może pojawiające się niekiedy zróżnicowanie kręgu podmiotowego adresatów zwolnionych z zakazu lokalizacji pni, jak to ma miejsce np. w regulaminie uchwalonym dla miasta Lublin, w którego treści generalny zakaz hodowli pszczół na tzw. obszarze wyłączonym nie dotyczy podmiotów prowadzących działania edukacyjne (§ 13 ust. 7 regulaminu)¹⁶. Brak jest podstaw prawnych dla takiego zróżnicowania praw i obowiązków adresatów norm prawnych i rozwiązanie to uznać należy za wykraczające poza delegację ustawową wynikającą z art. 4 u.u.cz.p.g. Podkreślić jednak należy, że organ nadzoru nie zakwestionował poprawności omawianej uchwały w tym zakresie.

Osobną kwestią jest określenie liczby i umiejscowienia uli, które winny uwzględniać zasady kodeksu dobrych praktyk pszczelarskich (co do usytuowania uli w określonej odległości od granic nieruchomości oraz w stosunku do otworów okiennych i drzwiowych), a które stanowią przedmiot analiz w drugiej części niniejszego opracowania, odnoszącej się do prywatnoprawnego kontekstu lokalizacji pni pszczelich.

bez względu na fakt, czy obszary te zostały wyłączone wcześniej z produkcji rolniczej, czy też nie". Zob. także wyrok WSA w Gdańsku z dnia 7 marca 2012 r., sygn. akt II SA/Gd 767/11, Lex nr 1140232, zgodnie z którym „przepis art. 4 ust. 2 pkt 7 ustawy z 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach nie stanowi podstawy do wprowadzenia w uchwalanym przez radę gminy regulaminie utrzymania czystości i porządku na terenie gminy zakazu utrzymywania zwierząt gospodarskich na terenach, które nie zostały wyłączone z produkcji rolniczej oraz że tereny wyłączone z produkcji rolniczej w rozumieniu tego przepisu to tereny, na których rozpoczęto inne niż rolnicze użytkowanie gruntów”.

¹⁵ Por. np. uchwała nr XXVIII/567/16 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 7 lipca 2016 r. w sprawie regulaminu utrzymania czystości i porządku na terenie Wrocławia (Dz. Urz. Woj. Dolnośląskiego 2016, poz. 3530) oraz uchwała nr XXXI/808/16 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 15 czerwca 2016 r. w sprawie wprowadzenia Regulaminu utrzymania czystości i porządku na terenie Miasta Łodzi (Dz. Urz. Woj. Łódzkiego 2016, poz. 2869).

¹⁶ Uchwała nr 485/XVIII/2016 Rady Miasta Lublin z dnia 19 maja 2016 r. w sprawie Regulaminu utrzymania czystości i porządku na terenie miasta Lublin (Dz. Urz. Woj. Lubelskiego 2016, poz. 2533).

Środki prawne przysługujące w związku z niezgodną z prawem publicznym lokalizacją pni pszczelich

Wobec regulaminów, w których treści wpisane zostały zakazy odnoszące się do lokalizacji uli, podnieść należy dwie kwestie. Po pierwsze, środki prawne przysługujące wobec podmiotów, które nie stosują się do tych zakazów i prowadzą hodowlę na obszarze wyłączonym, nie mogą zostać określone w treści samego regulaminu¹⁷, jako że nie stanowi on przepisów prawa porządkowego¹⁸. Rada gminy nie jest również upoważniona do ustanowienia odpowiedzialności karnoadministracyjnej za naruszenie określonych przez nią zasad utrzymania czystości i porządku¹⁹; regulamin nie może także dawać w omawianym zakresie dodatkowych uprawnień dla policji w zakresie podejmowania czynności kontrolnych²⁰, co należy rozciągnąć także na strażę gminne. Oznacza to konieczność powrotu do regulacji ogólniejszych dotyczących zakresu obowiązków policji i straży gminnych, a sprowadzających się *de facto* wyłącznie do możliwości nałożenia przed strażnika miejskiego mandatu na osobę niedostosowującą się do wymogów regulaminu; strażnicy (ani wójt) nie dysponują jednak uprawnieniami związanymi z usunięciem uli z terenu nieruchomości. Tym samym uznać należy, że regulacje prawa publicznego, w tym samego regulaminu, słabo chronią osoby niezadowolone z lokalizacji uli w sąsiedztwie, za czym przemawia także pogląd WSA w Szczecinie: „Żądanie od właściciela powstrzymywania się od działań zakłócających korzystanie z nieruchomości sąsiednich ponad przeciętną miarę należy do zagadnienia prawa cywilnego, a zatem nie można takiego zakazu cywilnoprawnego formułować w akcie prawa miejscowego, [ponieważ] przepis art. 4 ust. 2 u.p.cz.g. nie upoważnił gminy do wkraczania w stosunki sąsiedzkie i związane z nim obowiązki cywilne. W sytuacji, gdy ograniczenia właściciela nieruchomości wynikają ze stosunku cywilnoprawnego łączącego właścicieli nieruchomości sąsiednich, nieuprawniony jest pogląd, że umieszczenie cywilnego zakazu w uchwale w kontekście wymagań utrzymania porządku i czystości na terenie nieruchomości zmienia charakter tego obowiązku na administracyjny. Charakteru obowiązku prawnego wynikającego z ustawy nie może bowiem zmienić to, że rada obowiązek ten zamieściła (w sposób nieuprawniony) w uchwale, doszukując się w regulacji cywilnej

¹⁷ Wyrok WSA w Łodzi z dnia 8 lipca 2015 r., sygn. akt II SA/ld 404/14, Lex nr 1792835.

¹⁸ Wyrok WSA w Białymstoku z dnia 19 lutego 2008 r., sygn. akt II SA Bk/29/08, Lex nr 381577.

¹⁹ Wyrok WSA w Poznaniu z dnia 19 stycznia 1999 r., sygn. akt II SA/Po 730/98, Pr.Gosp. 2000, nr 4, poz. 36.

²⁰ Wyrok WSA w Bydgoszczy z dnia 20 maja 2010 r., sygn. akt II SA/Bd 1039/09, Lex nr 599177.

cech administracyjnych”²¹. Przesądza to o konieczności poddania analizie środków ochrony prawnej typowych dla prawa prywatnego, co czynimy w drugiej części niniejszego opracowania.

Drugą kwestią wymagającą sygnalizacji jest stan faktyczny, w którym nowy regulamin wprowadzałby zakaz lokalizacji pni pszczelich na terenie dotychczas nim nieobjętym, gdzie ule były dotąd zlokalizowane. W tym zakresie uznać należy przed wszystkim prawo mieszkańca objętego przyszłym regulaminem uczestniczenia w konsultacjach społecznych nad jego kształtem (o ile zostaną one przeprowadzone), a następnie – prawo do złożenia skargi na regulamin jako naruszający interes prawny w trybie art. 101 ustawy o samorządzie gminnym²², choć nie można nie wspomnieć, że „obowiązek sądu administracyjnego uwzględnienia skargi na akt prawa miejscowego powstaje wówczas, gdy naruszenie interesu prawnego lub uprawnienia skarżącego jest związane z jednoczesnym naruszeniem obiektywnego porządku prawnego”²³.

Prywatnoprawny kontekst lokalizacji pni pszczelich

Prywatnoprawny kontekst lokalizacji pni pszczelich nierozzerwalnie wiąże się z problematyką praw rzeczowych. Nie tylko bowiem samym pszczołom czy stworzonemu przez nie środowisku nadać można określony status prawnorzeczowy²⁴. Również sam fakt posadowienia pni pszczelich, jakkolwiek nie ma charakteru czynności prawnej²⁵, podlega ocenie w kontekście po-

²¹ Wyrok WSA w Szczecinie z dnia 18 kwietnia 2013 r., sygn. akt II SA/Sz 238/13, Lex nr 1316984.

²² A. Haładyj, *Skarga na uchwałę podjętą przez organ gminy w świetle art. 9 ust. 3 Konwencji z Aarhus*, [w:] M. Stahl, P. Korzeniowski, A. Kaźmierska-Patrzyzna (red.), *Problemy pogranicza prawa administracyjnego i prawa ochrony środowiska*, Warszawa 2017, s. 104–107 i powołana tam literatura przedmiotu.

²³ Wyrok WSA w Lublinie z dnia 2 października 2008 r., sygn. akt II SA/Lu 242/08, Lex nr 463507.

²⁴ Zgodnie z ugruntowanym w doktrynie poglądem na temat charakteru prawnego roju pszczoł jako przedmiotu stosunków prawnorzeczowych, stanowi on przedmiot prawa podmiotowego bezwzględnego, które z uwagi na ustawową (art. 1 ust. 1 *in* ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt, tekst jedn.: Dz.U. z 2013 r., poz. 856 z późn. zm.) i orzeczniczą (wyrok SN z dnia 9 marca 1973 r., sygn. I CR 58/73, „Nowe Prawo” 1974, nr 9, s. 1211) dereifikację zwierząt jest jedynie podobne (analogiczne w swej treści) do prawa własności. Zob. W. Radecki, *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 46; M. Nazar, *Normatywna dereifikacja zwierząt*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Prawna ochrona zwierząt*, Lublin 2002, s. 136–137. Szerzej na temat statusu prawnorzeczowego pszczoł oraz plastrów pszczelich, wśród wielu, zob. B. Hofmański, *Kwalifikacja prawnorzeczowa roju pszczoł i jego składników według kodeksu cywilnego*, „Nowe Prawo” 1989, nr 6–7, s. 78 i nast.; J. Buczek, *Cywilnoprawna problematyka hodowli pszczoł*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 2, s. 33 i nast.

²⁵ Zaliczyć go należy do – będącej subkategorią czynów – grupy czynności faktycznych. Zob. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne – zarys części ogólnej*, Warszawa 2001, s. 116; A. Bierć, *Zarys prawa prywatnego. Część ogólna*, Warszawa 2002, s. 302.

szczególnych regulacji prawa cywilnego, w szczególności tzw. prawa sąsiedzkiego (art. 144–154 k.c.²⁶). Decyzja o lokalizacji pasieki ma przy tym niezwykle istotne znaczenie także z punktu widzenia ekonomicznego. Będąc istotnym czynnikiem klasyfikacyjnym w sposób bezpośredni wpływa na miodność ula, a w rezultacie oddziałuje na gospodarczą efektywność prowadzonej hodowli²⁷.

Uwzględniając ograniczony kontekst publicznoprawny, możliwość lokalizacji pni pszczelich ściśle powiązana jest z wykonywaniem prawa własności względem nieruchomości²⁸. Jest to bowiem naczelne prawo rzeczowe stanowiące najpełniejszą formę korzystania z rzeczy – prawo podmiotowe bezpośrednie²⁹. Potwierdzeniem tego jest brzmienie regulacji obowiązującego porządku prawnego, z którego wynika, że w granicach określonych przez ustawy i zasady współżycia społecznego właściciel nieruchomości może, z wyłączeniem innych osób, korzystać z rzeczy zgodnie ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem swego prawa, w szczególności może pobierać pożytki i inne dochody z rzeczy. W tych samych granicach może też rozporządzać rzeczą (art. 140 k.c.). I choć mające bezwzględny charakter prawo własności nie jest prawem nieograniczonym (*ius infinitum*)³⁰, to jednak zgodnie ze znajdującym potwierdzenie także w orzecznictwie *communis opinio doctorum* właścicielowi rzeczy *de facto* wolno czynić wszystko, byle nie było to sprzeczne z ustawą lub nie było zabronione przez wzgląd na uzasadnione interesy innych osób³¹.

Polski prawodawca, pośród przysługujących na podstawie prawa przedmiotowego podstawowych uprawnień (atrybutów³² przyjmujących postać dozwoleń prawnych) właścicielskich, wyróżnił *explicite* jedynie prawo do rozporządzania rzeczą. Tradycyjnie triada uprawnień przysługująca właścicielowi obejmuje jednak również co najmniej prawo do posiadania rzeczy oraz do

²⁶ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz.U. z 2017 r., poz. 459 z późn. zm.) – dalej jako k.c.

²⁷ Zob. J. Majewski, *Wybrane czynniki determinujące wydajność miodową rodzin pszczelich w Polsce*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2015, nr 4, s. 159.

²⁸ Nieruchomościami – w myśl art. 46 k.c. – są części powierzchni ziemskiej stanowiące odrębny przedmiot własności (grunty), jak również budynki trwale z gruntem związane lub części takich budynków, jeżeli na mocy przepisów szczególnych stanowią odrębny od gruntu przedmiot własności. Szerzej na temat tego pojęcia zob. R. Strzelczyk, *Prawo nieruchomości*, Warszawa 2017, s. 1–8.

²⁹ Zob. W. Szydło, *Komentarz do art. 140 Kodeksu cywilnego*, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 295.

³⁰ Tak zgodnie doktryna, zob. J. Wasilkowski, *Pojęcie własności we współczesnym prawie polskim*, Warszawa 1972, s. 51; E. Gniewek, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2016, s. 60.

³¹ Zob. S. Rudnicki, G. Rudnicki, J. Rudnicka, *Komentarz do art. 140 Kodeksu cywilnego*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II: J. Gudowski (red.), *Własność i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 2016, s. 42 i nast.; uchwała SN z dnia 28 sierpnia 1997 r., sygn. III CZP 36/97, OSNC 1998, nr 1, poz. 4.

³² Tak J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2012, s. 66.

korzystania z niej³³, niezbędne dla harmonijnego wykonywania tego prawa, wokół których tworzą się jednak związane z nimi liczne uprawnienia uboczne³⁴. W obrębie tych atrybutów właścicielskich uwzględnić należy także możliwość ulokowania pasieki. Należy ją przy tym scharakteryzować jako swoistą hybrydę, łączącą realizację uprawnienia do używania rzeczy w sposób inny niż pobieranie pożytków i innych dochodów (*ius utendi*) z przejawem posiadania jako postaci korzystania z nieruchomości (*ius possidendi*).

Co ważne, potencjalny sposób wykonywania przez właściciela przysługującego mu prawa każdorazowo podlega jednak ocenie w kontekście jego prawnej dopuszczalności. Uzasadnienie przewidzianych ograniczeń wynika już z ustawy zasadniczej, która wskazuje, że własność może być ograniczona tylko w drodze ustawy i tylko w zakresie, w jakim nie narusza ona istoty tego prawa³⁵. *In concreto* weryfikacja ta następuje pod kątem zgodności zachowania z całokształtem przepisów wyznaczających granice praw właściciela, jak też klauzulami generalnymi w postaci zasad współżycia społecznego i społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa własności (art. 140 zd. 1 k.c.)³⁶.

W granicach określonych przez społeczno-gospodarcze przeznaczenie gruntu własność gruntu rozciąga się na przestrzeń nad i pod jego powierzchnią, nie uchybiając przepisom regulującym prawa do wód (art. 143 k.c.). W tym też sensie wykonywanie prawa właściciela do posadowienia pni pszczelich w obrębie należących do niego nieruchomości powinno wpisywać się w ich granice przestrzenne, wynikające ze społeczno-gospodarczego przeznaczenia tych nieruchomości. Dotyczy to zarówno nieruchomości gruntowych, jak i w drodze wyjątku od zasady *superficies solo cedit* także stanowiących odrębną własność budynków lub ich części. Z uwagi jednak na uwarunkowania biologiczne życia pszczoł, wymogi sztuki pszczelarskiej, jak i regulacje prawa miejscowego, w kategoriach czysto teoretycznych odnosić to można do nieruchomości lokalowych.

³³ Zob. T. Dybowski, *Ochrona własności w polskim prawie cywilnym (rei vindicatio – actio negatoria)*, Warszawa 1969, s. 60.

³⁴ Zob. postanowienie SN z dnia 20 stycznia 2015 r., sygn. V CSK 26/14, Lex nr 1648193.

³⁵ Tak art. 64 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483 z późn. zm.) – dalej jako Konstytucja RP. Jak zgodnie podkreślają judykatura i nauka prawa, analiza treści konstytucyjnych klauzul określających przesłanki ograniczania praw wskazuje, że w przypadku prawa własności to art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, przewidujący zasadę proporcjonalności w zakresie dopuszczalnego ograniczenia praw i wolności człowieka i obywatela, powinien spełniać rolę podstawową. Natomiast art. 64 ust. 3 traktować należy wyłącznie jako konstytucyjne potwierdzenie dopuszczalności wprowadzania ograniczeń tego prawa. Zob. L. Garlicki, *Komentarz do art. 31 Konstytucji RP*, [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, Warszawa 2003, s. 18; wyrok TK z dnia 12 stycznia 1999 r., OTK 1999, nr 1, poz. 2. Odmienne jednak K. Zaradkiewicz, *Komentarz do art. 64 Konstytucji RP*, [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP*, t. I: *Komentarz do art. 1–86*, Warszawa 2016, Legalis el.

³⁶ Zob. E. Gniewek, *Granice prawa własności*, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. III: E. Gniewek (red.), *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2013, s. 396–397.

Na kanwie rozważań nad problematyką lokalizacji pni pszczelich należy podkreślić, że posadowienie uli w obrębie nieruchomości stanowi postać działalności, która nie musi bezpośrednio wiązać się z istnieniem określonego tytułu prawnego do tej nieruchomości. Dopuszczalność utworzenia pasieki może w danym wypadku opierać się chociażby na tytule prawnym wynikającym z ustanowienia odrębnych od prawa własności praw rzeczowych na nieruchomości. W szczególności dotyczy to posadowienia pni pszczelich na nieruchomości będących własnością Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego oddanych w użytkowanie wieczyste (art. 232 i nast. k.c.), oddania nieruchomości w użytkowanie (art. 244 i nast. k.c.)³⁷ czy ustanowienia na rzecz pszczelarza stosownej służebności gruntowej³⁸. W każdym z tych przypadków możliwość prowadzenia pasieki wynika bezpośrednio z treści prawa podmiotowego bezwzględnego, mającego swe źródło w istniejącym tytule prawnym do władania nieruchomością³⁹.

W skrajnych sytuacjach lokalizacja pni pszczelich przyjmować może postać jedynie faktycznego posiadania rzeczy – nieopartego żadnym tytułem prawnym. Z uwagi na konieczność stabilizacji obrotu i zapewnienie mu bezpieczeństwa poprzez niedopuszczenie do samowolnego zawłaszczania rzeczy, jak również ze względu na doniosły charakter posiadania mogącego potencjalnie stanowić ekspektatywę nabycia prawa własności, fakt posiadania rzeczy co do zasady objęty jest przez prawodawcę ochroną realizowaną w ramach roszczeń z tytułu ochrony posesoryjnej⁴⁰. W takim wypadku możliwość dochodzenia sądowej ochrony posiadania – obok istniejącej równolegle możliwości samodzielnego odparcia samowolnego naruszenia posiadania – istnieje niezależnie od kwalifikacji podmiotowych posiadacza, w tym zlej

³⁷ Jak wskazuje się w literaturze, rój jest obiektem przypominającym rzecz złożoną, której częściami składowymi są poszczególne pszczoły, gdyż nie mogąc przeżyć poza rojem, nie powinny być one od niego oddzielone. Jako swoisty, nierozdzielny organizm rój powinien być zatem traktowany na podobieństwo pojedynczego zwierzęcia, a nie stada zwierząt. W efekcie pojedynczy rój nie może być uznany za zespół środków produkcji podlegający obciążeniu użytkowaniem. Mógłby być nim jednak zbiór kilku rojów na pasieczysku jako element zorganizowanego kompleksu majątkowego w postaci gospodarstwa rolnego. Zob. A. Sylwestrzak, *Użytkowanie wieczyste. Konstrukcja prawna*, Warszawa 2013, Lex nr 162061.

³⁸ Konstrukcja ta znana już była w czasach zaborów, kiedy to w sposób wyraźny przewidywał ją obowiązujący mocą ukazu carskiego z dnia 25 czerwca 1840 r. Zwód Praw t. X, cz. I, art. 463. Zob. M. Warciński, *Służebności gruntowe według kodeksu cywilnego*, Warszawa 2013, s. 58.

³⁹ W tym kontekście należy dodatkowo wskazać, że za potencjalny przedmiot ograniczonego prawa rzeczowego w postaci użytkowania (art. 252 k.c.) można uznać także rój pszczół. Jak podkreśla M. Goettel, w takim wypadku prawo użytkownika do używania roju i pobierania powstałych w związku z tym pożytków, na podobieństwo zwierząt gospodarskich, nie tylko nie budzi najmniejszych zastrzeżeń, lecz w pewnym stopniu koresponduje także z naturą biologiczną. Tak. M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia w prawie cywilnym*, Warszawa 2013, Lex nr 174850, s. 119–120.

⁴⁰ Zob. J.M. Łukasiewicz, *Ochrona posiadania*, [w:] J.M. Łukasiewicz (red.), *Instytucje prawa rzeczowego. Repetytorium*, Warszawa 2016, s. 65–66.

lub dobrej wiary czy oparcia posiadania na jakimkolwiek tytule prawnym (art. 344 k.c.)⁴¹.

W tym miejscu należy także zaznaczyć, że polski prawodawca wyodrębnił swoistą konstrukcję posiadania służebności⁴². Jak wynika z przepisów, kto faktycznie korzysta z cudzej nieruchomości w zakresie odpowiadającym treści służebności, jest posiadaczem służebności, a do tej konstrukcji prawodawczej stosuje się odpowiednio przepisy o posiadaniu rzeczy (art. 352 § 1 i 2 k.c.). W kontekście prowadzonych rozważań konstrukcja ta zyskuje na znaczeniu, ponieważ faktyczne korzystanie z cudzej nieruchomości w zakresie odpowiadającym treści służebności, a polegające na korzystaniu z trwałego i widocznego urządzenia, w razie upływu ustawowych terminów przewidzianych dla nabycia własności nieruchomości w drodze zasiedzenia może prowadzić do zasiedzenia służebności. Wydaje się jednak, że wobec konieczności zmanifestowania przez posiadacza jego woli korzystania z trwałego i widocznego urządzenia znajdującego się na cudzej nieruchomości (jak pojedynczy ul czy cała pasieka) możliwość zasiedzenia służebności gruntowych ograniczyć należy jedynie do kategorii służebności czynnych⁴³. Przedmiotem zasiedzenia może być zaś wyłącznie służebność o oznaczonej treści (jak korzystanie z wyodrębnionej części nieruchomości w charakterze pasieczyska), a nie bliżej nieokreślone prawo⁴⁴.

W warunkach społecznej gospodarki rynkowej oczywiste wydaje się, że tytuł prawny do prowadzenia gospodarstwa pszczelarskiego w granicach określonej nieruchomości wywodzić można również ze stosunków względnych o charakterze obligacyjnym. Tak zatem dopuszczalność faktycznego władania pasieką posadowioną na obszarze będącym przedmiotem prawa własności innego podmiotu wynikać może chociażby z treści zawartej umowy cywilnoprawnej, klasyfikowanej w zależności od jej celu przede wszystkim jako najem lub dzierżawa⁴⁵, rzadziej zaś jako użyczenie⁴⁶.

⁴¹ Zob. B. Lackoroński, *Komentarz do art. 344 Kodeksu cywilnego*, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 1457.

⁴² Zob. R. Golat, *Posiadanie służebności – istota i skutki prawne*, „Nieruchomości” 2015, nr 10, s. 15–17.

⁴³ Tak J. Gudowski, J. Rudnicka, G. Rudnicki, S. Rudnicki, *Komentarz do art. 292 Kodeksu cywilnego*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II: J. Gudowski (red.), *Własność i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 2016, Lex nr 10392. Odmienne E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński, *Komentarz do art. 352 Kodeksu cywilnego*, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 1059–1060.

⁴⁴ Tak postanowienie SN z dnia 29 kwietnia 2015 r., sygn. V CZ 18/15, Lex nr 1768880.

⁴⁵ W odróżnieniu od umowy najmu, w przypadku dzierżawy rój pszczeli stanowić może zarówno samodzielny przedmiot umowy, jak i pozostawać jedynie jej elementem jako przedmiot gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa. Zob. J. Górecki, G. Matusik, *Komentarz do art. 659 Kodeksu cywilnego*, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 471.

⁴⁶ Tak J. Gudowski, *Komentarz do art. 710 Kodeksu cywilnego*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IV: J. Gudowski (red.), *Zobowiązania. Część szczegółowa*, Warszawa 2017, Lex nr 10535.

Na tle dotychczasowych rozważań uzasadnione jest twierdzenie, że każdy podmiot władający nieruchomością (lub jej częścią) na podstawie przypadającego mu tytułu prawnego (posiadacz samoistny lub posiadacz zależny – których posiadanie jest zgodne ze stanem prawnym), jak również w niektórych wypadkach posiadacz bez tytułu prawnego, uprawnieni są do korzystania z niej także poprzez lokalizację pni pszczelich, niezależnie od ich stanu oraz liczby. Korzystanie z rzeczy w rozumieniu art. 140 k.c. obejmuje bowiem także możliwość urządzenia na nieruchomości pasieki, jeśli to ze względu na położenie nieruchomości nie jest zabronione⁴⁷ (do czego odnosiliśmy się w pierwszej części rozważań). Jednakże pewne ograniczenia w tym zakresie mogą wynikać z odrębnych regulacji kodeksowych.

Posadowienie pni pszczelich a immisje pośrednie

Szczególne znaczenie należy w tym zakresie przypisać zawartej w art. 144 k.c. regulacji prawa sąsiedzkiego, sankcjonującej szkodliwe oddziaływanie na sferę praw podmiotowych dotkniętych negatywnym oddziaływaniem, których źródłem są sąsiadujące ze sobą nieruchomości⁴⁸. Oczywiście jest przecież, że sprawowanie faktycznego władztwa nad rzeczą, zwłaszcza w stosunkach właścicielskich, ze względu na dość częsty fakt nakładania się sfer uprawnień różnych podmiotów, może potencjalnie prowadzić do negatywnych skutków w postaci konfliktów czy nieporozumień sąsiedzkich. W niektórych wypadkach wymagać to może zastosowania odpowiednich przepisów regulujących odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną w dobrach prawnie chronionych innych osób, w szczególności zaś regulacji przewidujących prawne środki ochrony ich dóbr osobistych.

Jak wyraźnie wskazał prawodawca, właściciel nieruchomości powinien przy wykonywaniu swego prawa powstrzymać się od działań, które by zakłócały korzystanie z nieruchomości sąsiednich ponad przeciętną miarę, wynikającą ze społeczno-gospodarczego przeznaczenia nieruchomości i stosunków miejscowych (art. 144 k.c.). W doktrynie podkreśla się, że przepis ten, konkretyzując podstawowe normy charakteryzujące treść prawa własności, w istocie dookreśla je, stając się równocześnie ustawowym wyznacznikiem granic jego wykonywania⁴⁹. Przyjęta koncepcja normatywna jest zatem wyrazem pewnego „kompromisu między interesami właścicieli sąsiednich nie-

⁴⁷ Zob. wyrok SN z dnia 28 grudnia 1979 r., sygn. III CRN 249/79, OSNC 1980, nr 7–8, poz. 144.

⁴⁸ Przy czym sąsiednią nieruchomością w rozumieniu prawa sąsiedzkiego jest każda nieruchomość znajdująca się w zasięgu immisji, niekoniecznie granicząca z nieruchomością wyjściową. Zob. H. Ciepla, *Prawo cywilne – rzeczowe. Część druga. Vademecum dla kandydatów na aplikacje prawnicze oraz prawników przygotowujących się do egzaminów zawodowych*, Warszawa 2012, s. 12.

⁴⁹ Zob. R. Strzelczyk, op. cit., s. 516.

ruchomości, a niekiedy kompromisu między ich interesami a względami ogólnospołecznymi”⁵⁰.

Sformułowana w treści przepisu konstrukcja niedozwolonego oddziaływania na nieruchomości sąsiednie tradycyjnie określana jest mianem immisji⁵¹. Wobec braku ustawowego zdefiniowania negatywnych oddziaływań zakłócających korzystanie z nieruchomości sąsiedniej, doprecyzowania tego pojęcia podjęły się doktryna i orzecznictwo, dokonując przy okazji dalszej stratyfikacji tej kategorii i wyróżniając w efekcie immisje bezpośrednie i pośrednie⁵².

Istotą immisji bezpośrednich jest to, że polegają one na świadomym, celowym kierowaniu na inne nieruchomości szkodliwych substancji (w szczególności ścieków czy wód opadowych) za pomocą odpowiednich, chociażby nawet prymitywnych instalacji (jak rowy, rury czy dmuchawy)⁵³. Immisje te są z zasady niedopuszczalne⁵⁴, a ich zakaz – za wyjątkiem tych dopuszczonych wyraźnie przez prawodawcę⁵⁵ – wynika bezpośrednio z art. 140 k.c. Za immisje pośrednie uważane są z kolei takie oddziaływania odbywające się w sferze władztwa właściciela nieruchomości, zwanej wyjściową, których jedynie pewne uboczne skutki odczuwalne są na obszarze nieruchomości sąsiednich⁵⁶. Przy czym odmiennność immisji pośrednich polega na tym, że w ich przypadku właściciel nieruchomości nie kieruje swego działania bezpośrednio przeciwko nieruchomościom sąsiednim, lecz wykonując przysługujące mu prawo własności, niejako przy okazji, mimowolnie oddziałuje w sposób pośredni na nieruchomości sąsiednie. Działanie to odbywa się zatem w sferze jego prawnego władztwa nad rzeczą, skutki jego zachowania obejmują jednak również obszar nieruchomości sąsiedniej⁵⁷.

⁵⁰ W. Katner, *Ochrona własności nieruchomości przed naruszeniami pośrednimi*, Warszawa 1982, s. 57.

⁵¹ Zob. E. Gniewek, *Ograniczenie dopuszczalnych immisji*, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. III; E. Gniewek (red.), *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2013, s. 412.

⁵² Zob. A. Wilk, *Ochrona własności nieruchomości przed immisjami w prawie polskim*, Warszawa 2016, s. 43.

⁵³ Przy czym słuszne wydaje się odróżnienie immisji bezpośrednich i pośrednich od fizycznego wtargnięcia na sąsiednią nieruchomość. Wtargnięcie to stanowi bezpośrednie działanie na cudzym gruncie, immisja zaś obejmuje swym zakresem działania na gruncie własnym, których skutki oddziałują na grunty sąsiednie. Tak J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo rzeczowe...*, s. 77–78. Odmiennie, zob. A. Brzozowski, W. J. Kocot, W. Opalski, *Prawo rzeczowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2016, s. 73. Stanowisko pośrednie zdaje się przyjmować orzecznictwo, z którego wynika, że immisje bezpośrednie stanowią postać bezpośredniej ingerencji w sferę cudzej własności, podobną tylko do wkroczenia na nieruchomość. Zob. wyrok SN z dnia 15 marca 1968 r., sygn. III CRN 41/68, *Legalis* nr 13446.

⁵⁴ Zob. M. Orlicki, *Komentarz do art. 144 Kodeksu cywilnego*, [w:] *Kodeks cywilny*, t. I; M. Gutowski (red.), *Komentarz do art. 1–449¹¹*, Warszawa 2016, s. 779.

⁵⁵ Dobrym tego przykładem może być chociażby wynikająca z art. 150 k.c. możliwość usunięcia przez właściciela gruntu i zachowania dla siebie korzeni przechodzących z sąsiedniego gruntu, a pod pewnymi warunkami także gałęzi i owoców ze zwieszających się na jego grunt drzew.

⁵⁶ Zob. A. Wilk, op. cit., s. 43–44.

⁵⁷ Tak W. Katner, *Ochrona własności nieruchomości...*, s. 31.

Doktryna dokonuje dalszych klasyfikacji immisji pośrednich, wyróżniając immisje materialne i niematerialne, jak również immisje pozytywne i negatywne. Zgodnie z przyjętym w nauce prawa sposobem ich rozumienia, immisje materialne polegają na przenikaniu na nieruchomości sąsiednie cząstek materialnych (pyły, gazy, zapachy) lub pewnych sił (wstrząśnienia, hałasy, fale elektromagnetyczne)⁵⁸, podczas gdy immisje niematerialne oddziałują jedynie na sferę psychiczną, powodując powstanie uczucia strachu w związku z działaniami podejmowanymi na nieruchomości sąsiedniej lub rzeczami na niej składowanymi, rzadziej wywołując odczucia psychiczne innego rodzaju jak poczucie odrazy czy przygnębienia⁵⁹. Wyróżnione w ramach drugiego podziału immisje pozytywne dotyczą oddziaływań na nieruchomość sąsiednią przyjmujących postać rozchodzenia się z nieruchomości wyjściowej cząsteczek materii (np. trujących chemikaliów używanych przy opryskiwaniu roślin środkami owadobójczymi) lub energii (np. hałasu, promieniowania)⁶⁰, zaś immisje negatywne polegają na ograniczeniu lub uniemożliwieniu przenikania na nieruchomość sąsiednią określonych czynników (w tym zwłaszcza światła słonecznego, fal radiowych czy ograniczanie widoku)⁶¹.

Z uwagi na brzmienie art. 144 k.c. należy przyjąć, że w polskim systemie prawa immisje pośrednie są w określonych prawem granicach dopuszczalne, o ile nie przekraczają one przeciętnej miary. Właściciel nieruchomości powinien bowiem liczyć się z normalnym oddziaływaniem nieruchomości sąsiedniej na swoją nieruchomość⁶². Co jednak istotne, w świetle ugruntowanego w doktrynie poglądu wspartego stanowiskiem judykatury, hipoteza art. 144 k.c. obejmuje swym zakresem wszelkiego rodzaju immisje pośrednie, zarówno te materialne, jak i niematerialne⁶³, podobnie pozytywne, jak i negatywne⁶⁴.

⁵⁸ Zob. J.S. Piątkowski, [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. II: J. Ignatowicz (red.), *Prawo rzeczowe*, Ossolineum 1977, s. 123.

⁵⁹ Zob. postanowienie SN z dnia 22 listopada 2013 r., sygn. III CZ 55/13, Lex nr 1431022.

⁶⁰ Zob. A. Zbiegień-Turzańska, *Komentarz do art. 144 Kodeksu cywilnego*, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 941–942.

⁶¹ Zob. J. Gudowski, J. Rudnicka, G. Rudnicki, S. Rudnicki, *Komentarz do art. 144 Kodeksu cywilnego*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II: J. Gudowski (red.), *Własność i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 2016, Lex nr 10392. Wspomniane postaci immisji nie tworzą jednak zbiorów rozłącznych, czego przykładem może być hałas, który zależnie od okoliczności i powziętego kryterium podziału zaliczyć można zarówno do immisji pośrednich.

⁶² Zob. wyrok SN z dnia 22 czerwca 1972 r., sygn. III CRN 126/72, Legalis nr 16332.

⁶³ Za dominujący należy obecnie uznać pogląd dopuszczający możliwość stosowania 144 k.c. w zw. z art. 222 § 2 k.c. jako środka ochrony przed immisjami niematerialnymi. Stanowisko to znajduje także potwierdzenie w orzecznictwie. Zob. wyrok SN z dnia 20 października 2006 r., sygn. IV CZ 69/06, Legalis nr 230944, z którego wynika, że immisje niematerialne można postrzegać jako związane z wykonywaniem własności, a obronę przed nimi traktować jako obronę przed naruszaniem majątkowego z natury prawa własności.

⁶⁴ Zob. uchwała SN z dnia 4 marca 1975 r., sygn. III CZP 89/74, OSN 1976, nr 1, poz. 7; uchwała SN z dnia 21 marca 1984 r., sygn. III CZP 4/84, OSP 1985, nr 6, poz. 104; wyrok SN z dnia 22 listopada 1985 r., sygn. II CR 149/85, OSNC 1986, nr 10, poz. 162; podobnie wspomniany już

Dokonywana pod kątem prawnej dopuszczalności ocena istniejącego oddziaływania naruszającego możliwość niezakłóconego korzystania z nieruchomości sąsiedniej musi każdorazowo uwzględniać przesłankę przekroczenia przeciętnej miary. Ocena miary zakłóceń stanowiła przedmiot wypowiedzi judykatury, która przyjęła ostatecznie, że fakt jej naruszenia musi wynikać z oceny obiektywnych warunków panujących w środowisku osób zamieszkujących na danym terenie⁶⁵. Chodzi tu zatem o dokonanie oceny według normy obiektywnej, a nie subiektywnej wrażliwości czy potrzeb właścicieli poszczególnych nieruchomości⁶⁶. Oceniając przeciętną miarę zakłóceń, należy w szczególności badać częstotliwość zakłóceń, ich porę w ciągu doby, intensywność, skutki dla zdrowia i życia ludzi, rodzaj źródła emisji, motywację właścicieli nieruchomości czy też wartość, jaką społeczeństwu przynoszą działania wytwarzające emisję⁶⁷.

Ustalenie faktu przekroczenia przeciętnej miary, skutkujące powstaniem roszczeń ochronnych podmiotu posiadającego tytuł prawny do nieruchomości dotkniętej niedozwolonym oddziaływaniem, opiera się przy tym na kumulatywnym uwzględnieniu dwóch czynników ocennych, tj. społeczno-gospodarczego przeznaczenia nieruchomości oraz istniejących stosunków miejscowych.

Pierwszy z nich, jako kategoria zobiektywizowana, wiąże się z wynikającym z charakteru danej nieruchomości jej przeznaczeniem, co też znajduje zazwyczaj swe odzwierciedlenie w treści aktów prawnoadministracyjnych, w szczególności w planach zagospodarowania przestrzennego oraz decyzjach administracyjnych (w postaci decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu)⁶⁸. Co istotne, dokonując oceny rozmiaru zakłóceń z uwzględnieniem tego kryterium, należy wziąć pod uwagę społeczno-gospodarcze przeznaczenie obu nieruchomości, a zatem nie tylko nieruchomości wyjściowej stanowiącej źródło emisji, lecz także nieruchomości sąsiedniej, w obrębie której zaistniały skutki niedopuszczalnej emisji. Powyższe względy pozwalają zatem twierdzić, że inaczej należałoby ocenić fakt oddziaływania na sąsiednie nieruchomości wynikające z funkcjonowania pasieczyska posadowionego w ramach strefy przemysłowej, inaczej zaś w przypadku szeregowej zabudowy.

Co istotne, dla oceny przeciętnej miary nie ma też decydującego znaczenia okoliczność, że w danej sprawie nie zostały przekroczone ogólne normy

wyrok SN z dnia 22 listopada 2013 r., sygn. III CZ 55/13. W literaturze wśród wielu zob. E. Gniewek, *Prawo rzeczowe...*, s. 84; A. Kawalko, H. Witczak, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2012, s. 28–31.

⁶⁵ Zob. wyrok SN z dnia 22 listopada 1985 r., sygn. II CR 149/85, OSNCP 1986, nr 10, poz. 162.

⁶⁶ Zob. W. Katner, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 22 listopada 1985 r.*, sygn. II CR 149/85, „Nowe Prawo” 1988, nr 10–12, s. 209.

⁶⁷ Zob. M. Balwicka-Szczyrba, G. Kraszewski, A. Sylwestrzak, *Sąsiedztwo nieruchomości. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 36 i nast.

⁶⁸ Zob. M. Orlicki, *Komentarz do art. 144 k.c.*, s. 782.

zakłóceń wyznaczone regulacjami prawa administracyjnego. Nie można bowiem wykluczyć, że pomimo prowadzenia działalności w granicach wyznaczonych prawem publicznym, ocena uciążliwości zakłóceń dokonywana na gruncie regulacji prawa sąsiedzkiego doprowadzi do stwierdzenia przekroczenia przeciętnej miary⁶⁹.

Drugim spośród kryteriów oceny dopuszczalności immisji pośrednich są stosunki miejscowe. Literatura określa je jako wspólne dla większości właścicieli nieruchomości w danej okolicy przeświadczenie co do zakresu dopuszczalnych naruszeń korzystania z nieruchomości sąsiednich poprzez korzystanie z własnej nieruchomości⁷⁰. W tym względzie najistotniejsze znaczenie ma zatem zakres powszechnie na danym obszarze praktykowanej i oczekiwanej tolerancji w odniesieniu do działań sąsiadów, zdeterminowany każdorazowo przez charakter środowiska miejscowego i relacji międzyludzkich ukształtowanych w danym środowisku społecznym⁷¹. Stąd też zrozumiała byłaby rozbieżność ocen co do faktu przekroczenia przeciętnej miary w razie posadowienia będącej źródłem uciążliwości sąsiedzkich pasieki w stosunkach wiejskich, odrębnie zaś w przypadku posadowienia jej w ramach zabudowy uzdrowskiej czy przeznaczonej na cele rekreacyjne.

Na tym tle należy poczynić założenie, zgodnie z którym źródłem immisji mogą być także działania właściciela polegające na utrzymywaniu na jego nieruchomości zwierząt. Stanowisko to należy uznać za ugruntowane również w doktrynie, która dość powszechnie już przyjmuje, że „zachowania zwierząt (i to bez względu na okoliczność, czy zachowania te mają charakter wyłącznie odruchów instynktownych, czy są wynikiem celowego postępowania człowieka, mianowicie kierowania zwierzęciem), a nawet sama ich obecność w określonym miejscu mogą być przyczyną zakłóceń, niekiedy dość dotkliwych, w korzystaniu z nieruchomości sąsiedniej”⁷². W szczególności źródłem niedozwolonego oddziaływania może być nie tylko nadmierna liczba chowanych zwierząt, ale również ich zachowanie⁷³.

W przedstawioną pokrótce charakterystykę regulacji prawa sąsiedzkiego dotyczących ochrony przed niedozwolonymi immisjami ściśle wpisuje się zagadnienie lokalizacji pni pszczelich w obrębie poszczególnych nieruchomości. Bezsprzecznie bowiem źródłem tak nakreślonych niedopuszczalnych immisji pośrednich może być zarówno leżąca u podstaw posadowienia uli

⁶⁹ Zob. wyrok SN z dnia 10 lipca 2003 r., sygn. I CKN 497/01, Legalis nr 81826.

⁷⁰ Zob. J. Gładyszowski, *Mierniki dopuszczalnych zakłóceń sąsiedzkich na tle przepisu art. 144 k.c.*, „Nowe Prawo” 1975, nr 3, s. 414.

⁷¹ Zob. M. Orlicki, *Komentarz do art. 144 k.c.*, s. 782–783.

⁷² M. Goettel, *Zwierzęta jako źródło immisji*, [w:] J. Bieluk, A. Doliwa, A. Malarewicz-Jakubów, T. Mróz (red.), *Z zagadnień prawa rolnego, cywilnego i samorządu terytorialnego. Księga jubileuszowa profesora Stanisława Prutisa*, Białystok 2012, s. 426.

⁷³ Zob. W. Katner, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 10 kwietnia 2002 r.*, sygn. IV CZ 29/02, OSP 2003, nr 4, s. 228.

w danym miejscu personalna motywacja (cel) takiego działania, jak i związany z tym sam fakt funkcjonowania pasieczyska.

W tym wypadku na zakwalifikowanie następstw wskazanej działalności jako niedopuszczalnych immisji z pewnością będzie miała wpływ ocena zachowania właściciela pszczół. O ile jednak wtargnięcie owadów na obszar nieruchomości sąsiedniej, będące wynikiem celowego działania człowieka, zaliczyć bez wątpienia można jako przykład immisji bezpośredniej, o tyle problematyczna może być ocena samorzutnego przenikania pszczół na sąsiednie grunty w przypadku, gdy brak jest możliwości powiązania tego faktu z celowym działaniem człowieka⁷⁴. Jak się wydaje, dokonywana w tym zakresie ocena naruszenia przeciętnej miary jako kryterium zaistnienia niedozwolonej immisji powinna tedy uwzględniać nie tylko społeczno-gospodarcze przeznaczenie nieruchomości czy stosunki miejscowe, lecz także środowiskowe uwarunkowania życia biologicznego owadów oraz skalę ich występowania w środowisku przyrodniczym.

Wydaje się jednak, że przypadki przemieszczania się pszczół jako swoistych cząstek materialnych na obszar nieruchomości sąsiednich oraz ewentualne przypadki użądlenia ludzi lub zwierząt domowych bądź gospodarskich zakwalifikować należy jako immisje materialne. Tym bardziej że ich obecność w obrębie nieruchomości skutkować może nie tylko utrudnieniami w korzystaniu z niej zgodnie z jej przeznaczeniem, lecz w skrajnych przypadkach uniemożliwiając nawet zwykłe przebywanie na jej obszarze. Jako że sam fakt przebywania w pobliżu większej ilości niebezpiecznych owadów oraz ich przemieszczanie się w granicach nieruchomości sąsiednich wywoływać mogą różnego rodzaju obawy czy dyskomfort już w razie samego ich pojawienia się na nieruchomości sąsiedniej, jak też poczucie strachu, stanów obawy czy lęków ze względu na ich potencjalne ukąszenia, a w skrajnych sytuacjach także negatywne wrażenia estetyczne, w przypadku tego typu sytuacji doszukać się należy przejawów wystąpienia immisji niematerialnych. W każdym razie tego typu oddziaływanie pszczół na nieruchomość sąsiednią, zgodnie z ugruntowanym już w doktrynie⁷⁵, jak i orzecznictwie⁷⁶ stanowiskiem, zakwalifikować należy jako immisje pośrednie.

Co istotne, na ostateczną ocenę oddziaływań na nieruchomości sąsiednie wpływ może mieć także niekorzystne usytuowanie pasieki. Chodzi przy tym zarówno o posadowienie uli zbyt blisko granic gruntowych, jak i wprawdzie posadowienie ich we właściwej odległości, kierując jednak ich wyloty bezpośrednio w stronę nieruchomości sąsiadów. Takie usytuowanie pasieki może w okolicznościach danego stanu faktycznego świadczyć o zachowaniu lub

⁷⁴ Zob. M. Goettel, *Zwierzęta jako źródło...*, s. 428–429.

⁷⁵ Zob. A. Szpunar, *Glosa do orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 1962 r.*, sygn. III CR 66/62, OSPiKA 1964, nr 10, s. 409 i nast.

⁷⁶ Zob. wyrok SN z dnia 14 listopada 1962 r., sygn. III CR 66/62, Legalis nr 109841.

przekroczeniu przeciętnej miary w rozumieniu art. 144 k.c.⁷⁷ Jak wskazuje przy tym część autorów, celowe usytuowanie uli w zbyt małej odległości od nieruchomości sąsiednich może zostać ocenione nawet jako postać immisji bezpośredniej⁷⁸.

Podlegająca ocenie z punktu widzenia regulacji prawa sąsiedzkiego działalność pszczelarska powodująca uciążliwości w korzystaniu z nieruchomości sąsiednich winna być wprawdzie prowadzona zgodnie z wymaganiami prawidłowej gospodarki⁷⁹, jednakże nie może ona prowadzić do powstania odpowiedzialności za te oddziaływania, z którymi każdy korzystający z nieruchomości sąsiedniej powinien liczyć się w normalnych warunkach. Pewne uciążliwości w sposób naturalny powiązane są bowiem z życiem w każdej zbiorowości i nie powinny stanowić źródła odpowiedzialności z tytułu immisji⁸⁰.

Konstrukcja prawna niedopuszczalnych oddziaływań znajdzie swe zastosowanie również w przypadku, gdy pnie posadowione na nieruchomości będą nie tyle źródłem, co swoistym przedmiotem odczuwanych uciążliwości w stosunkach sąsiedzkich. Ta szczególna sytuacja, będąca zresztą przedmiotem licznych rozstrzygnięć judykatury⁸¹, wiąże się z faktem przebywania rojów pszczelich w obrębie pozostającej pod wpływem niedopuszczalnej immisji nieruchomości sąsiedniej. Lokalizacja pasieki na takim obszarze zdecydowanie utrudnia bowiem podejmowanie pewnych kategorii działań na nieruchomości wyjściowej. Z pewnością zaś wymaga od podejmujących działania w obrębie własnej nieruchomości podmiotów zachowania podstawowych z punktu widzenia prawnej ochrony środowiska zasad prewencji i przezorności⁸², rozumianych na płaszczyźnie stosunków cywilnoprawnych jako wymagany poziom staranności (należyta staranność)⁸³. Jeżeli więc na nieruchomości sąsiedniej została zlokalizowana pasieka, to zachowania podejmowana na nieruchomościach wyjściowych powinny uwzględniać fakt biologicznych uwarunkowań życia pszczół, powodując w konsekwencji istotne obowiązki

⁷⁷ Zob. M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia...*, s. 78.

⁷⁸ Zob. J. Buczek, op. cit., s. 46–47.

⁷⁹ Tak wyrok SN z dnia 9 września 1976 r., sygn. II CR 269/76, OSNCP 1977, nr 5–6, poz. 92.

⁸⁰ Zob. A. Zbiegień-Turzańska, op. cit., s. 940.

⁸¹ Zob. chociażby wyroki SN z dnia: 21 stycznia 1974 r., sygn. I CR 762/73, Legalis nr 17690; 25 listopada 1976 r., sygn. II CR 481/76, Legalis nr 19757; 17 czerwca 1987 r., sygn. IV CR 156/87, Legalis nr 25875.

⁸² Jak stanowi art. 6 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jedn.: Dz.U. z 2017 r., poz. 519 ze zm.), kto podejmuje działalność mogącą negatywnie oddziaływać na środowisko, jest obowiązany do zapobiegania temu oddziaływaniu; gdy zaś działalność, której negatywne oddziaływanie na środowisko nie jest jeszcze w pełni rozpoznane, jest obowiązany, kierując się przezornością, podjąć wszelkie możliwe środki zapobiegawcze.

⁸³ Tak wyraźnie wyrok SN z dnia 2 kwietnia 2014 r., sygn. IV CSK 404/13, Legalis nr 1048728, wskazujący, że *per analogiam iuris* pojęcie przezorności może być utożsamiane z formułą „należyta staranność”, użytą w art. 355 k.c., pojmowaną jako wykonanie zobowiązania „w sposób staranny”, dochowując wymaganego poziomu staranności.

informacyjne względem hodowcy pszczół czy uniemożliwiając stosowanie niektórych środków ochrony roślin. Stwarzanie tego rodzaju zagrożeń każdorazowo odbiegać będzie od pożądanego modelu stosunków sąsiedzkich i prowadzić będzie zawsze do zakłócenia korzystania z nieruchomości sąsiedniej ponad przeciętną miarę⁸⁴.

W tym miejscu należy zastrzec, że ocena wpływu potencjalnych zakłóceń w korzystaniu z nieruchomości wynikających z faktu posadowienia pni pszczelich nie musi być dokonywana wyłącznie w płaszczyźnie regulacji odnoszących się do immisji. Trzeba bowiem pamiętać, że w gąszczu potencjalnych sytuacji odnaleźć można i takie, gdy działalność związana z lokalizacją i/lub gospodarczym wykorzystywaniem pasieki skutkować może uciążliwościami także względem pozostałych podmiotów uprawnionych do władania rzeczą. Dotyczyć to może w szczególności stosunku prawnego współwłasności, stosunku współużytkowania wieczystego, współużytkowania, niektórych stosunków zobowiązaniowych (przypadków wspólności praw majątkowych odrębnych od prawa własności), a niekiedy także i określonych stanów faktycznych, mających jednak znaczenie prawne (współposiadanie nieruchomości)⁸⁵.

Środki prawne przysługujące w związku z niezgodną z prawem cywilnym lokalizacją pni pszczelich

Przechodząc na grunt analiz związanych z roszczeniami cywilnoprawnymi, podkreślić należy, że w odróżnieniu od administracyjnoprawnych środków ochrony, katalog cywilnoprawnych roszczeń aktualizujących się w razie dokonanego poprzez niewłaściwą lokalizację pni pszczelich naruszenia regulacji prawa sąsiedzkiego jest dość obszerny. W głównej mierze skupiają się one wokół przepisów dotyczących ochrony przed immisjami, jednakże mogą mieć one swe podstawy również w odrębnych regulacjach kodeksowych.

Jak podkreśla Mieczysław Goettel, ochrona przed immisjami, których źródłem są zwierzęta, nie została w jakiś sposób normatywnie wyodrębniona⁸⁶, wobec czego zastosowanie znajdą tu ustalone w regulacjach kodeksu cywilnego ogólne zasady ochrony prawa własności w postaci roszczenia negatoryjnego. Jego treść wyznacza art. 222 § 2 k.c., z którego wynika, że przeciwko osobie, która narusza własność w inny sposób aniżeli przez pozbawie-

⁸⁴ Zob. M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia...*, s. 300.

⁸⁵ Szczegółowa analiza wskazanego zagadnienia, zwłaszcza w zakresie potencjalnych roszczeń przysługujących w tym zakresie, znacząco wykracza poza ramy opracowania i stanowić może przedmiot odrębnych, poszerzonych rozważań naukowych; mimo wszystko lokalizację pni pszczelich zależnie od stanu faktycznego należałoby oceniać w kategoriach czynności zwykłego zarządu jako związane z bieżącą eksploatacją nieruchomości wspólnej w celu pobierania z niej korzyści zgodnie z jej społeczno-gospodarczym przeznaczeniem.

⁸⁶ Zob. M. Goettel, *Zwierzęta jako źródło...*, s. 433.

nie właściciela faktycznego władztwa nad rzeczą, przysługują właścicielowi dwa krzyżujące się roszczenia: o przywrócenie stanu zgodnego z prawem i o zaniechanie naruszeń⁸⁷. Literatura przedmiotu, dostrzegając praktyczną przydatność obu z nich, podkreśla przy tym, że w konkretnym stanie faktycznym uprawniony podmiot może skorzystać z jednego lub z obu tych roszczeń łącznie⁸⁸. O ile jednak w przypadku immisji bezpośrednich, jako że ich zakaz wynika bezpośrednio z art. 140 k.c. umożliwiającego właścicielowi korzystanie z rzeczy z wyłączeniem innych osób, właściwej ochrony dochodzić można wprost w oparciu o art. 222 § 2 k.c., o tyle w razie naruszeń o charakterze immisji pośrednich za podstawę roszczenia trzeba uznać art. 222 § 2 k.c. w związku z art. 144 k.c.⁸⁹

Zastosowanie roszczenia negatoryjnego co do zasady powinno prowadzić bądź do bezwzględnego zniesienia źródła immisji, bądź zredukowania go do przeciętnej miary naruszeń⁹⁰. Przy czym, idąc wbrew stanowisku judykatury przyjętemu w analogicznej zdawać by się mogło sprawie dotyczącej żądania rozbiórki będącego źródłem immisji obiektu postawionego zgodnie z wymogami pozwolenia na budowę⁹¹, należałoby raczej dopuścić możliwość żądania usunięcia uli, pomimo posadowienia pasieki w zgodzie z odpowiednimi regulacjami prawa miejscowego. Wynika to z faktu, że w przypadku ochrony przed immisjami celem realizacji roszczenia negatoryjnego jest w szczególności doprowadzenie do zaniechania naruszeń będących źródłem uciążliwych oddziaływań, czego gwarantem nie zawsze jest zapewnienie zgodności stanu faktycznego z wymogami prawa publicznego. Stanowisko to wydaje się tym bardziej słuszne, że będące przedmiotem roszczenia żądanie przywrócenia stanu zgodnego z prawem nie musi oznaczać przywrócenia stanu poprzedniego, istniejącego przed chwilą naruszenia skutkującego wystąpieniem uciążliwości, lecz może być to także stan inny, byleby był zgodny z prawem⁹².

Szeroki zakres ochrony wynikający z roszczenia negatoryjnego dodatkowo wsparty jest równie pojemnym katalogiem podmiotów uprawnionych do wystąpienia z roszczeniem negatoryjnym jako środkiem ochrony przed niedopuszczalnymi immisjami. Judykatura i doktryna zgodnie przyjmują w tym zakresie, że legitymacja czynna przysługuje nie tylko podmiotom stosunków właścicielskich, lecz stosownej ochrony dochodzić można również

⁸⁷ Ze względu na brzmienie art. 223 § 1 k.c. znajdujące zastosowanie w przypadku immisji roszczenie negatoryjne nie ulega przedawnieniu.

⁸⁸ Zob. E. Gniewek, *Prawo rzeczowe...*, s. 154.

⁸⁹ Zob. E. Gniewek, *Roszczenie negatoryjne w stosunkach sąsiedzkich*, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. III: E. Gniewek (red.), *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2013, s. 949.

⁹⁰ Tak A. Brzozowski, W. Kocot, W. Opalski, op. cit., s. 76.

⁹¹ Zob. wyrok SN z dnia 16 grudnia 1992 r., sygn. I CRN 188/92, Lex nr 3857, z krytyczną glosą W. Katnera, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 1992 r.*, I CRN 188/92, „Palestra” 1994, nr 3-4, s. 150 i nast.

⁹² Tak wyrok SN z dnia 30 stycznia 2009 r., sygn. II CSK 461/08, Lex nr 511038.

w stosunkach pomiędzy podmiotami innych praw (rzeczowych lub obligacyjnych) do nieruchomości⁹³. Roszczenie negatoryjne znajduje swe odpowiednie zastosowanie w ramach ochrony przed immisjami także do ochrony praw najemcy lokalu⁹⁴, dzierżawcy, uprawnionego z tytułu spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu, a nawet osoby, której przysługuje lokatorskie spółdzielcze prawo do lokalu⁹⁵.

Pewna kontrowersja związana z możliwością wykorzystania roszczenia negatoryjnego w przypadku immisji, których źródłem jest funkcjonowanie pasieczyska na nieruchomości sąsiedniej, dotyczy jednak zagadnienia dopuszczalności wykorzystania tego środka ochrony prawnej w ramach funkcji prewencyjnej. Jak bowiem wskazał w jednym ze swych orzeczeń Sąd Najwyższy, właściciel nieruchomości sąsiedniej może żądać na podstawie art. 222 § 2 k.c. w zw. z art. 144 k.c. nie tylko zakazania immisji, które już zakłócają ponad przeciętną miarę korzystanie z jego nieruchomości, ale także zaniechanie przygotowań, które dopiero po zrealizowaniu odpowiednich robót pozwoliłyby na takie immisje⁹⁶. Wskazane orzeczenie w rzeczywistości dopuszcza więc możliwość ubiegania się o ochronę prawną na podstawie regulacji prawnych z zakresu ochrony przed niedozwolonymi oddziaływaniami z nieruchomości sąsiedniej nawet względem immisji, które mogą dopiero potencjalnie nastąpić w przyszłości. Stanowisko to nabiera szczególnego znaczenia zwłaszcza w kontekście wyboru potencjalnej lokalizacji dla pasieczyska. Kontrowersje związane z zasadnością objęcia ochroną przed immisjami także potencjalnych uciążliwości z nieruchomości sąsiednich starał się rozstrzygnąć Sąd Najwyższy⁹⁷, wsparty częściowo prezentowanymi w tym kontekście wątpliwościami przedstawicieli dawniejszej doktryny⁹⁸. Nie rozstrzygając ostatecznie tego sporu, przychylić się należy raczej do poglądu, jakoby stanowisko dopuszczające prewencyjne stosowanie roszczenia negatoryjnego opartego na art. 144 k.c. znajduje swe usprawiedliwienie już w negatywnych odczuciach psychicznych osób, które broniąc się przed potencjalnymi immisjami o różnorodnym charakterze, w tym samym momencie podlegają już oddziaływaniu immisji pośrednich niematerialnych, przyjmujących postać obaw czy stanu lęku przed przyszłymi uciążliwościami⁹⁹.

⁹³ Zob. A. Kawałko, H. Witczak, op. cit., s. 31.

⁹⁴ Zob. uchwała SN z dnia 4 marca 1975 r., sygn. III CZP 89/74, Legalis nr 18609.

⁹⁵ Zob. wyrok SN z dnia 22 listopada 1985 r., sygn. II CR 149/85, Legalis nr 25022; A. Zbiegień-Turzańska, op. cit., s. 943.

⁹⁶ Tak wyrok SN z dnia 3 czerwca 1983 r., sygn. III CRN 100/83, Legalis nr 23748.

⁹⁷ W wyroku z dnia 17 kwietnia 2012 r. (sygn. II OSK 163/11, niepubl.) SN wskazał, że ochrona wynikająca z art. 144 k.c. dotyczy zakłóceń już dokonanych, a nie przyszłych, hipotetycznych, co musi powodować, że powoływanie się na nie jest nieskuteczne.

⁹⁸ Zob. chociażby krytyczną głosę A. Agopszowicza, *Głosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 3 czerwca 1983 r., III CRN 100/83*, OSP 1985, nr 4, s. 213 i nast.

⁹⁹ Zob. M. Goettel, *Zwierzęta jako źródło...*, s. 432.

Wspomniane uprzednio ogólne kryteria oceny przekroczenia przeciętnej miary, warunkujące możliwość skorzystania ze środków ochrony prawnej w razie zaistnienia niedozwolonych oddziaływań z nieruchomości sąsiednich, nie mogą jednak pomijać pewnej specyfiki związanej z funkcjonowaniem pasieczyska jako źródła immisji. Dokonując analizy przekroczenia przeciętnej miary, w konkretnym przypadku należy bowiem uwzględnić pozytywną społecznie wartość działalności będącej źródłem oddziaływań.

Jak słusznie dostrzegła to judykatura, w obecnych warunkach przy określeniu korzystania z rzeczy zgodnie z jej społeczno-gospodarczym przeznaczeniem należy uwzględniać w większym niż poprzednio stopniu względy dotyczące również ochrony – w granicach obowiązującego prawa i zasad współżycia społecznego – tych wszystkich interesów ogólnospołecznych i narodowych, które można objąć ogólnym pojęciem ochrony środowiska człowieka¹⁰⁰.

Uznanie szczególnej roli środowiska i jego walorów społecznych dla funkcjonowania, a wręcz możliwości przeżycia gatunku ludzkiego prowadzi do zaakceptowania istotnego znaczenia pszczół dla środowiska przyrodniczego i rozwoju upraw na sąsiednich nieruchomościach. „Pszczoly, ze względu na ich ruchliwość, mają szeroki i daleki zakres oddziaływania na roślinność. W tym właśnie przejawia się swoistość immisji za pośrednictwem pszczół i jej społeczno-gospodarcze znaczenie. Dlatego ogólnospołecznej roli pszczół w środowisku przyrodniczym nie można pomijać przy ocenie przeciętnej miary zakłóceń korzystania przez sąsiadów ze swoich nieruchomości.

Oczywiście, nie oznacza to, że znaczenie ma tylko ten wzgląd. Pod uwagę powinny być brane także inne wartości, jak życie i zdrowie ludzkie. Ochrona środowiska naturalnego poprzez zapewnienie mu prawidłowego stanu przez utrzymanie optymalnych walorów ekologicznych nie może bowiem przekreślać wartości społecznej innych dóbr. W tym zakresie powinna stać na odpowiednim poziomie, a w szczególności powinna być osiągnięta harmonia między interesem ogółu i prawami jednostki, w tym wypadku właścicieli sąsiednich nieruchomości. Z tego wynika, że można wymagać rozsądnego – zgodnego z zasadami współżycia społecznego – współdziałania właścicieli sąsiednich nieruchomości w zakresie umożliwienia korzystania z obu tych nieruchomości zgodnie z ich przeznaczeniem”¹⁰¹.

Analizując katalog dopuszczalnych roszczeń wynikających z oddziaływania pni pszczelich na nieruchomości sąsiednie, należy pamiętać, że w konkretnej sytuacji, gdy źródłem niedozwolonej immisji pośredniej pozostaje pasieczysko, rzeczonemu stanowi może nieść równocześnie zagrożenie lub powodować faktyczne naruszenie pewnych dóbr osobistych (art. 24 k.c.). W niektó-

¹⁰⁰ Zob. wspomniany już wyrok SN z dnia 22 czerwca 1972 r., sygn. III CRN 126/72.

¹⁰¹ Wyrok SN z dnia 28 grudnia 1979 r., sygn. III CRN 249/79.

rych bowiem wypadkach, klasyfikowanych jako immisje pośrednie niematerialne, oddziaływanie na nieruchomości sąsiednią niesie ze sobą także pewne skutki w sferze psychicznej jej właściciela i innych osób zamieszkujących na nieruchomości, wypełniając jednocześnie przesłanki ochrony dóbr osobistych¹⁰².

Zagadnienie to, jakkolwiek wywołujące dotychczas dość spore kontrowersje w doktrynie¹⁰³, ostatecznie – jak się wydaje – zostało rozstrzygnięte w ramach działalności prawotwórczej Sądu Najwyższego, który potwierdził, że immisje niematerialne, będące skutkiem określonego korzystania z nieruchomości sąsiedniej, pośrednio oddziałują na dobra osobiste innej osoby, w tym właścicieli nieruchomości sąsiedniej¹⁰⁴. Tym samym hipoteza art. 144 k.c. obejmuje także immisje niematerialne, oddziałujące nie na samą nieruchomość, lecz na sferę psychiczną właściciela lub posiadacza nieruchomości¹⁰⁵.

W takich przypadkach nie jest zatem wykluczona ochrona dóbr osobistych przez żądanie zaniechania immisji na podstawie art. 24 k.c. W szczególności, zdaniem Sądu, nie sposób wówczas wykluczyć, że hipotezy art. 24 k.c. i art. 144 k.c. w zw. z art. 222 § 2 k.c. będą się krzyżować. Jednakże wobec zaistnienia rzeczywistego zbiegu roszczeń prawo wyboru roszczenia należy przypisać stronie dochodzącej ochrony¹⁰⁶. O charakterze dochodzonego na podstawie art. 222 § 2 k.c. w zw. z art. 140 k.c. roszczenia przesądza zatem przede wszystkim stanowisko samego powoda, który ma prawo zdecydować, co do ochrony jakiego rodzaju dóbr – majątkowych czy niemajątkowych – ma zmierzać wniesione przez niego powództwo¹⁰⁷.

Wskazując prawne środki ochrony przysługujące w razie zaistnienia zagrożenia szkodą lub wystąpienie szkody wyrządzonej przez pszczoły z uwagi na niewłaściwą lokalizację pni pszczelich, nie sposób nie wskazać na szczególne roszczenia wynikające z reżimu odpowiedzialności deliktowej. Istotne znaczenie w tym zakresie ma jednak to, czy w związku z funkcjonowaniem pasieczyska wystąpiła już szkoda, czy też istnieje jedynie bezpośrednie zagrożenie jej powstania.

W pierwszym przypadku, zależnie od charakteru i okoliczności zdarzenia wyrządzającego szkodę, a mającego związek z funkcjonowaniem pasieczyska, zastosowanie zazwyczaj znajdzie roszczenie z art. 431 k.c.¹⁰⁸, ewen-

¹⁰² Zob. M. Goettel, *Zwierzęta jako źródło...*, s. 435.

¹⁰³ Obszernie przytacza je W. Katner, *Ochrona własności nieruchomości...*, s. 123 i nast.

¹⁰⁴ Zob. wspomniane już postanowienie SN z dnia 22 listopada 2013 r., sygn. III CZ 55/13.

¹⁰⁵ Zob. wyrok SN z dnia 21 marca 1984 r., sygn. III CZP 4/84, Legalis nr 24158.

¹⁰⁶ Zob. wyrok SN z dnia 11 października 2007 r., sygn. IV CSK 264/07, Legalis nr 107393.

¹⁰⁷ Zob. postanowienie SN z dnia 8 listopada 2012 r., sygn. IV CSK 400/12, Legalis nr 606442.

¹⁰⁸ Jak wynika z tego przepisu, kto zwierzę chowa albo się nim posługuje, obowiązany jest do naprawienia wyrządzonej przez nie (w drodze jego instynktownego zachowania, a nie pod wpływem kierowania jego zachowaniem przez człowieka) szkody niezależnie od tego, czy było

tualnie ogólne przepisy normujące odpowiedzialność odszkodowawczą z tytułu czynów niedozwolonych (art. 415 k.c.). Z kolei prewencyjna ochrona przed wystąpieniem szkody, której źródłem może być funkcjonowanie pasieczyska, może znaleźć swe podstawy przede wszystkim w art. 439 k.c.¹⁰⁹

Sam hodowca pszczeli, w razie zaistnienia zagrożenia dla żywotności swych rojów, może obok rzeczonych przepisów oprzeć swe roszczenia także na przepisach szczególnych przewidujących autonomiczne podstawy odpowiedzialności cywilnej w ochronie środowiska (art. 322 i nast. ustawy – Prawo ochrony środowiska).

Wydaje się również, że w szczególnych sytuacjach podstawę oceny zachowania podmiotów mających tytuł prawny do nieruchomości sąsiednich stanowić może art. 5 k.c. W konkretnych bowiem okolicznościach posadowienie pni pszczelich na nieruchomości, oceniane jako sprzeczne z zasadami współżycia społecznego (choćby z uwagi na niedozwolone pobudki będące uzasadnieniem podjętych w tym zakresie działań) lub społeczno-gospodarczym przeznaczeniem prawa, jako postać nadużycia prawa może skutkować utratą ochrony prawnej¹¹⁰. Stanowisko to potwierdza judykatura, wskazując, że pojęcie przeciętnej miary w rozumieniu art. 144 k.c. zakłada wprawdzie obowiązek biernego znoszenia oddziaływania we wszelkiej postaci w określonym stopniu, ale tylko jeśli oddziaływanie to nie ma charakteru szkodliwego¹¹¹.

pod jego nadzorem, czy też zablakało się lub uciekło, chyba że ani on, ani osoba, za którą ponosi odpowiedzialność, nie ponoszą winy. Przy czym, nawet jeżeli osoba, która zwierzę chowa lub się nim posługuje, nie była odpowiedzialna według tego przepisu, poszkodowany może od niej żądać całkowitego lub częściowego naprawienia szkody, jeżeli z okoliczności, a zwłaszcza z porównania stanu majątkowego poszkodowanego i tej osoby wynika, że wymagają tego zasady współżycia społecznego. Obok konieczności zaistnienia podstawowych przesłanek odpowiedzialności (tj. szkody, zdarzenia, z którym przepisy prawa cywilnego łączą obowiązek określonego podmiotu jej naprawienia, oraz związku przyczynowego między zdarzeniem a szkodą) istotne w tym zakresie są podstawy (zasady) odpowiedzialności za zwierzę. Oprócz zasady słuszności, zdecydowanie częściej odpowiedzialność ta oparta będzie na zasadzie winy w nadzorze, przy czym uchybieniem takim będzie również nieodpowiednie postępowanie ze zwierzętami, nad którymi nadzór jest utrudniony lub nawet praktycznie niemożliwy (jak chociażby właśnie pszczoły). Niewłaściwość nadzoru wynikać będzie w tym wypadku z faktu niewłaściwego usytuowania uli, w miejscu zwiększającym prawdopodobieństwo zaistnienia szkód. Zob. M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia...*, s. 342.

¹⁰⁹ Zgodnie z jego treścią, ten, komu wskutek zachowania się innej osoby, w szczególności wskutek braku należytego nadzoru nad ruchem kierowanego przez nią przedsiębiorstwa lub zakładu albo nad stanem posiadanego przez nią budynku lub innego urządzenia, zagraża bezpośrednia szkoda, może żądać, ażeby osoba ta przedsięwzięła środki niezbędne do odwrócenia grożącego niebezpieczeństwa, a w razie potrzeby także, by dała odpowiednie zabezpieczenie.

¹¹⁰ Więcej na ten temat zob. M. Pyziak-Szafnicka, *Nadużycie prawa podmiotowego*, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. I: M. Safjan (red.), *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2012, s. 876–933.

¹¹¹ Tak wspomniany już wyrok SN z dnia 28 grudnia 1979 r., sygn. III CRN 249/79.

Zakończenie

Podsumowując przeprowadzone rozważania, podkreślić należy, że lokalizacja pni pszczelich uwarunkowana jest przede wszystkim regulacjami prawa cywilnego, pozostając pod wpływem przepisów prawa publicznego jedynie w zakresie, w jakim poszczególne działania mają swe odzwierciedlenie w kontekście postanowień regulaminu utrzymania czystości i porządku w gminie.

Treść prawa własności (i innych ograniczonych praw rzeczowych, jak również uprawnień wynikających ze stosunków zobowiązaniowych, a także posiadania) uwzględnia uprawnienie do podejmowania przez właściciela (posiadacza, dzierżawcę, najemcę itp.) działań związanych z lokalizacją uli w obrębie swojej nieruchomości, o ile nie sprzeciwiają się temu odrębne przepisy. W ten sposób dochodzi do wzajemnego przenikania się norm prawa cywilnego i prawa publicznego w zakresie oceny dopuszczalności lokalizowania pni pszczelich na terenach miejskich.

Jak wskazano w pierwszej części opracowania, wykładnia funkcjonalna i celowościowa norm ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminie w kontekście przepisów ustawy o chowie i hodowli zwierząt gospodarskich pozwala uznać pszczołę miodną za gatunek, wobec którego możliwe są wyłączenia spod zakazu chowu i hodowli na terenach wyłączonych z produkcji rolnej. Stanowisko to potwierdza także praktyka przyjmowania nowych regulaminów, w których takie dozwoleń zostały sformułowane. Praktyka – co należy podkreślić – nie budzi także wątpliwości organów dokonujących nadzoru weryfikacyjnego względem tak ukształtowanej treści regulaminu jako aktu prawa miejscowego. Jednocześnie nie można nie dostrzec, że prawo publiczne nie wprowadza wystarczającej ochrony osób odczuwających uzasadniony (lub nie) lęk przed użądleniem przez pszczoły.

W przypadku zgodnej z prawem lokalizacji pasieki środków ich ochrony prawnej należy więc poszukiwać w regulacjach prawa sąsiedzkiego, wprowadzających kryteria przeciętnej miary i stosunków sąsiedzkich jako kluczowych dla oceny, czy działalność związana z hodowlą pszczół stanowi *in casu* postać niedozwolonych immisji. Pozytywna odpowiedź na tak postawione pytanie otwiera drogę do realizacji szeregu roszczeń cywilnoprawnych, finalnie mogących doprowadzić do likwidacji pasieki. Ryzyko takie powstaje zwłaszcza na terenach miejskich w związku z faktem, że hodowla pszczół na obszarach zurbanizowanych może stanowić przekroczenie przeciętnej miary w stosunkach sąsiedzkich.

Wobec tego warto promować informacje o pszczołach, związane zarówno z funkcjami, jakie pełnią one w ekosystemach, jak i z ich oddziaływaniem społecznym, tak by zmniejszyć lęk przed użądleniem i umożliwić ustawiczny rozwój trendu, jakim jest pszczelarstwo miejskie, zwłaszcza w jego walorze środowiskowo-edukacyjnym.

Literatura

- Agopszowicz A., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 3 czerwca 1983 r., III CRN 100/83*, OSP 1985, nr 4.
- Balwicka-Szczyrba M., Kraszewski G., Sylwestrzak A., *Sąsiedztwo nieruchomości. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Bielecki L., *Koncepcja dóbr publicznych w prawie polskim. Studium administracyjno-prawne*, Kielce 2013.
- Bieré A., *Zarys prawa prywatnego. Część ogólna*, Warszawa 2002.
- Brzozowski A., Kocot W.J., Opalski W., *Prawo rzeczowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2016.
- Buczek J., *Cywilnoprawna problematyka hodowli pszczół*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 2.
- Ciepla H., *Prawo cywilne – rzeczowe. Część druga. Vademecum dla kandydatów na aplikacje prawnicze oraz prawników przygotowujących się do egzaminów zawodowych*, Warszawa 2012.
- Domagała M., Haładaj A., Wrzosek S. (red.), *Encyklopedia prawa administracyjnego*, C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Dybowski T., *Ochrona własności w polskim prawie cywilnym (rei vindicatio – actio negatoria)*, Warszawa 1969.
- Erechemla A., *Przykłady wykorzystania prawa miękkiego UE w ochronie środowiska*, „Prawo i Środowisko” 2008, nr 3.
- Garlicki L., *Komentarz do art. 31 Konstytucji RP*, [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, Warszawa 2003.
- Gładyszowski J., *Mierniki dopuszczalnych zakłóceń sąsiedzkich na tle przepisu art. 144 k.c.*, „Nowe Prawo” 1975, nr 3.
- Gniewek E., *Granice prawa własności*, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. III: E. Gniewek (red.), *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2013.
- Gniewek E., *Ograniczenie dopuszczalnych immisji*, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. III: E. Gniewek (red.), *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2013.
- Gniewek E., *Roszczenie negatoryjne w stosunkach sąsiedzkich*, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. III: E. Gniewek (red.), *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2013.
- Gniewek E., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2016.
- Goettel M., *Zwierzęta jako źródło immisji*, [w:] J. Bieluk, A. Doliwa, A. Malarewicz-Jakubów, T. Mróz (red.), *Z zagadnień prawa rolnego, cywilnego i samorządu terytorialnego. Księga jubileuszowa profesora Stanisława Prutisa*, Białystok 2012.
- Goettel M., *Sytuacja zwierzęcia w prawie cywilnym*, Warszawa 2013.
- Golat R., *Posiadanie służebności – istota i skutki prawne*, „Nieruchomości” 2015, nr 10.
- Górecki J., Matusik G., *Komentarz do art. 659 Kodeksu cywilnego*, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Gudowski J., *Komentarz do art. 710 Kodeksu cywilnego*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IV: J. Gudowski (red.), *Zobowiązania. Część szczegółowa*, Warszawa 2017.
- Gudowski J., Rudnicka J., Rudnicki G., Rudnicki S., *Komentarz do art. 292 Kodeksu cywilnego*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II: J. Gudowski (red.), *Własność i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 2016.
- Haładaj A., *Skarga na uchwałę podjętą przez organ gminy w świetle art. 9 ust. 3 Konwencji z Aarhus*, [w:] M. Stahl, P. Korzeniowski, A. Kaźmierska-Patrzyzna (red.), *Problemy pogranicza prawa administracyjnego i prawa ochrony środowiska*, Warszawa 2017.

- Haładyj A., Trzewik J., „Strategiczne zasoby naturalne” jako dobra publiczne, [w:] B. Rakoczy, M. Szalewska, K. Karpus (red.), *Prawne aspekty gospodarowania zasobami środowiska*, Toruń 2014.
- Hofmański B., *Kwalifikacja prawnorzeczowa roju pszczół i jego składników według kodeksu cywilnego*, „Nowe Prawo” 1989, nr 6–7.
- Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2012.
- Katner W., *Ochrona własności nieruchomości przed naruszeniami pośrednimi*, Warszawa 1982.
- Katner W., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 22 listopada 1985 r., sygn. II CR 149/85*, „Nowe Prawo” 1988, nr 10–12.
- Katner W., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 1992 r., I CRN 188/92*, „Palestra” 1994, nr 3–4.
- Katner W., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 10 kwietnia 2002 r., sygn. IV CZ 29/02*, OSP 2003, nr 4.
- Kawalko A., Witczak H., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2012.
- Lackoroński B., *Komentarz do art. 344 Kodeksu cywilnego*, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Łukasiewicz J.M., *Ochrona posiadania*, [w:] J.M. Łukasiewicz (red.), *Instytucje prawa rzeczowego. Repetytorium*, Warszawa 2016.
- Nazar M., *Normatywna dereifikacja zwierząt*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Prawna ochrona zwierząt*, Lublin 2002.
- Majewski J., *Wybrane czynniki determinujące wydajność miodową rodzin pszczoł w Polsce*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2015, nr 4.
- Orlicki M., *Komentarz do art. 144 Kodeksu cywilnego*, [w:] *Kodeks cywilny*, t. I: M. Gutowski (red.), *Komentarz do art. 1–449¹¹*, Warszawa 2016.
- Pyziak-Szafnicka M., *Nadużycie prawa podmiotowego*, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. I: M. Safjan (red.), *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2012.
- Radecki W., *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Rudnicki S., Rudnicki G., Rudnicka J., *Komentarz do art. 140 Kodeksu cywilnego*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II: J. Gudowski (red.), *Własność i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 2016.
- Skowrońska-Bocian E., Warciński M., *Komentarz do art. 352 Kodeksu cywilnego*, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Strzelczyk R., *Prawo nieruchomości*, Warszawa 2017.
- Supernat J., *Miejsce i znaczenie soft law w prawie publicznym Unii Europejskiej*, [w:] J. Boć, A. Chajbowicz (red.), *Nowe problemy badawcze w teorii prawa administracyjnego*, Kolonia Limited, Wrocław 2009.
- Sylwestrzak A., *Użytkowanie wieczyste. Konstrukcja prawna*, Warszawa 2013.
- Szpunar A., *Glosa do orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 1962 r., sygn. III CR 66/62*, OSPiKA 1964, nr 10.
- Szydło W., *Komentarz do art. 140 Kodeksu cywilnego*, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Warciński M., *Shużebności gruntowe według kodeksu cywilnego*, Warszawa 2013.
- Wasilkowski J., *Pojęcie własności we współczesnym prawie polskim*, Warszawa 1972.
- Wilk A., *Ochrona własności nieruchomości przed immisjami w prawie polskim*, Warszawa 2016.
- Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo cywilne – zarys części ogólnej*, Warszawa 2001.

Zaradkiewicz K., *Komentarz do art. 64 Konstytucji RP*, [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP*, t. I: *Komentarz do art. 1–86*, Warszawa 2016.

Zbiegień-Turzańska A., *Komentarz do art. 144 Kodeksu cywilnego*, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2017.

Summary

The location of bee trunks on the background of the regulation of administrative and civil law

Key words: the rules of the maintaining of cleanliness and order in Commune, trunks (hives), location of bee trunks, bees in the neighborhood relations.

The purpose of this study is to present a legal regulation relating to the location of bee trunks based on the regulations of the maintenance of cleanliness and order in the municipality and in the context of neighboring relations. We ask the question about the principles of acceptability of the location of urban bee-stubs in the urban areas and the thesis on the admissibility of such location, taking into account the criteria related not only directly to the requirements of art. 4 Law on the maintenance of cleanliness and order in municipalities, but also criteria derived from civil law. There is no doubt that beekeeping, apart from the above-mentioned quantifiable ecosystem benefits, may entail risks to the health and life of people, especially those affected by bee venom and as a source of such danger, and shall be considered immiscible within the meaning of the provisions of the neighborhood law.